

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
ВІДДІЛ ПСИХОЛОГІЇ ПОЛІТИКО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПРАВОВІ ПИТАННЯ КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Матеріали фахової дискусії 06 червня 2024 р.

Упорядник: В.М. Духневич

Психологічні та правові питання консолідації суспільства в умовах загроз національній безпеці [Електронний ресурс]: матер. фахової дискусії 06.06.2024 р. / упорядник В.М. Духневич. – К.: ІСПП НАПН України, 2024. – 56 с. – Режим доступу: <https://psy-lpr.at.ua/Materials/2024/2024-fd.pdf>. – 3,3 авт. арк. – Укр. мовою.

Розглядаються питання єднання та гуртування суспільства перед викликами, що постають в умовах сучасних загроз безпеки державності та існування українського суспільства. Видання підготовлено за підсумками проведення фахової дискусії «Психологічні та правові питання консолідації суспільства в умовах загроз національній безпеці», що відбулася 06 червня 2024 р. та була організована відділом психології політико-правових відносин Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.

Адресується фахівцям соціогуманітарних галузей, теоретикам та практикам, психологам, соціологам, працівникам системи освіти, посадовим особам громадських та державних інституцій, які займаються проблемами єдності, солідарності, порозуміння, формування команд, орієнтованих на досягнення спільного результату.

Матеріали представлено в авторській редакції. Думки і пропозиції фахівців подаються в алфавітному порядку.

У оформленні використане зображення взяте з https://next3-assets.s3.amazonaws.com/journeys/202/description_backgrounds-1450617962-Collabration_Intro_copy.png.

© Відділ психології політико-правових відносин

© Інститут соціальної та політичної психології НАПН України

ЗМІСТ

Бондаренко О. С. Про деякі невирішені питання консолідації українського суспільства, що становлять загрозу розвитку країни	4
Бялонович С. В. Розвиток громадянської та політичної культури як основа консолідації суспільства	9
Вдовіченко А. І. Про вплив креативності у юнацькому віці на консолідацію суспільства	12
Довгань Н. О. Роздуми щодо консолідації українського суспільства	15
Духневич В. М. Чи бути спільному майбутньому: виклики для консолідації українського суспільства	17
Ковальова І. С. Психологічні засади згуртованості суспільства в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці	21
Кочубейник О. М. Консолідація українського суспільства: проєкція у вимір надій	23
Палагнюк О. В. Суспільна консолідації громадян в умовах війни: сутність, загрози, перспективи	27
Пацало О. О. Консолідація українського суспільства в умовах війни: особливості і невирішені питання	34
Поліщук О. В. Проблеми згуртованості українського суспільства в умовах внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці	37
Самойлова О. М. Потреба у новому підході до консолідації суспільства	40
Сіверс З. Ф. Загрози національній безпеці та проблеми соціальної згуртованості українського суспільства	43
Сухомлин Л. М. Проблеми, загрози, виклики в часи загроз національній безпеці	50
Цукур О. Г. Ціннісна основа консолідації українського суспільства в сучасних умовах	53
Гарайда Л. Г. Консолідація українського суспільства як важливий чинник зміцнення держави в сучасних умовах	55

Бондаренко Олена Сергіївна,
студентка кафедри ФПСТ,
спеціальність: 053 «Психологія»
магістр 1 курсу з.ф.н.,
ПВНЗ «Європейський Університет»
e-mail: osbondare@gmail.com

ПРО ДЕЯКІ НЕВИРІШЕНІ ПИТАННЯ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ЩО СТАНОВЛЯТЬ ЗАГРОЗУ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

На сучасному етапі державотворення в Україні питання національних інтересів, загроз національній безпеці та ідентичності української нації стали важливими аспектами політичного дискурсу і використання відповідних засобів. Неможливо відділити політику від багатьох суспільних наук або виокремити національні інтереси з політичної сфери, адже їх усвідомлення вже є політикою самих носіїв цих інтересів. Як зазначає П. Рабінович, методологія соціального пізнання не може бути абсолютно нейтральною, оскільки вона завжди залежить від світогляду, переконань та установок дослідника, які є продуктом певних соціальних і природних умов його життя або життя тієї частини суспільства, інтересам якої відповідають результати дослідження (Рабінович П., 2001).

Організація плюралізму відбувається саме в межах громадянського суспільства, де поєднуються і враховуються інтереси різних соціальних сил, що призводить до зіткнень, протиріч і конфліктів між ними. Завданням громадянського суспільства є встановлення норм і меж, які здатні запобігти руйнівним наслідкам боротьби різних сил і спрямувати її в конструктивне русло для забезпечення національної безпеки держави. Основна роль громадянського суспільства полягає у досягненні консенсусу між різними соціальними силами та інтересами в соціально-економічній та гуманітарній сферах. Лише таким чином, а не через примус, можливе справжнє демократичне об'єднання суспільства і його розвиток на основі нових базових цінностей національної безпеки. Тільки так реформована демократична система зможе отримати підтримку більшості в громадянському суспільстві, причому підтримка влади не виключає наявності розбіжностей і можливості конструктивної опозиції.

Консолідація суспільства відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки, оскільки згуртоване суспільство здатне більш ефективно протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам. Спільні цінності, мета та національна ідентичність сприяють зміцненню соціальної стійкості та підвищують рівень готовності громадян до співпраці в кризових ситуаціях. Крім того, консолідоване суспільство здатне краще підтримувати демократичні інститути, що забезпечує стабільність і порядок у державі.

Як зазначає А. Овчаров, зовнішні і внутрішні чинники пов'язані з вектором впливу (зовнішнього або внутрішнього) на консолідаційні процеси. Внутрішні

чинники консолідації-деконсолідації включають: релігійні (багатоконфесійність), культурні (мова, традиції, менталітет), соціальні (економічне та майнове розшарування), політичні (багатопартійність і протистояння влади та опозиції), соціально-психологічні (структурування населення за домінуючими типами соціальних переживань – довіра, надія, тривога, страх тощо). Зовнішні чинники консолідації-деконсолідації включають: вплив зовнішніх суб'єктів – держав та міжнародних організацій, світові глобалізаційні процеси, зовнішні виклики та загрози, прагнення до високих європейських соціальних стандартів життя, амбівалентність влади щодо вибору пріоритетного зовнішньополітичного вектора. (Овчаров, 2014).

Умови повномасштабного воєнного вторгнення та міждержавного воєнно-політичного протистояння спричиняють реконфігурацію, особливий спосіб та унікальні конфігурації взаємодії спільнотних ідентичностей, як-от територіальна (локальна, регіональна, національна, наднаціональна/глобальна), мовно-культурна, політико-ідеологічна, етнічна, громадянська, релігійна тощо. Взаємодія між цими ідентичностями відбувається таким чином, що деякі стають більш домінантними, виразними та актуалізованими, що може призводити до пригнічення інших, вступати з ними в конкурентну взаємодію або, навпаки, підсилювати та увиразнювати інші, або ж гармонійно співіснувати з ними.

Зовнішня воєнна агресія актуалізує національну, етнічну і/або громадянську ідентичність. Ця належність стає суб'єктивно значущою і яскраво проявленою. Підвищення рівня залучення до прийняття фінансово-майнових рішень, самоінвестування власних ресурсів, у тому числі фінансово-майнових, у розвиток громади і країни, бажання/готовність розширювати знання, контролювати процес і брати відповідальність підвищує відчуття локальної та національної ідентичності, відчуття залученості, ефективності та почуття власності щодо своєї громади і країни (Губеладзе І., 2023).

Війна в Україні стимулювала процес консолідації української нації. Російська Федерація сподівалася на розкол територіальної цілісності України, але, навпаки, українська нація об'єдналася, аби відстоювати свої суверенітет і незалежність. Експерти зазначають, що до 2014 року рівень консолідації українського суспільства, за оцінками громадян, був досить низьким. Проте після цього періоду, особливо після початку російської військової агресії, рівень консолідації значно зріс, оскільки українці мали спільну мету захисту своєї держави та інтересів (Вовк С., 2023).

Рішучість українців захищати територіальну цілісність, незважаючи на тривалість війни та появу нових загроз, свідчить про формування патріотичного консенсусу в громадянському суспільстві, а також про безкомпромісне прагнення визволення всієї території України. Дослідження показують, що протягом 2022 року практично відсутні регіональні та мовно-етнічні розбіжності в підтримці цієї мети. Важливим чинником для забезпечення консолідації суспільства і накопичення потенціалу для опору російській агресії є тенденція до взаємозв'язку геополітичних уявлень громадян України та їх готовності до активного протистояння (Новакова О., Остапенко В., 2023).

У сучасний період розвитку України, який пов'язаний з початком повномасштабної війни, процес консолідації української нації набув оновленого змісту. Ці трансформації розкриваються в тому, що згідно останніх соціологічних досліджень, спостерігаємо процес ще більшого згуртування української етнічної нації; зросійщені громадяни держави здатні переосмислити вирішальне значення української мови та культури для власного виживання; посилене єднання народу та різних етнічних груп навколо української етнічної нації підтверджує прогрес у творенні української політичної нації (Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни», 2023).

Одним з найважливіших чинників консолідації нації, на думку М. Пірен, служить національна ідея. Вона являє собою ідеологічну концепцію, яка описує головні передумови консолідації членів політичної нації, відношення до історичного минулого та основні напрямки її змін у майбутньому, ставлення до різних націй і принципи взаємовідносин з ними в державі-нації. У сутність національної ідеї закладено розуміння про націю як автономний суб'єкт суспільної дії, який володіє своєю історією та незалежно формує власне майбутнє (Пірен М., 2013).

Компоненти української національної ідеї в сучасних умовах дають розуміння крайньої необхідності входження України до європейської цивілізації зі збереженням основ власної культури; формування в Україні цінностей та утвердження соціальних стандартів ЄС (пов'язано з розбудовою держави на основі забезпечення домінування таких цінностей як: патріотизм, права і свободи людини, соціальна справедливість та ін.); демонстрації сучасної високогуманної моралі, культури та становлення нашої держави східним форпостом західної цивілізації для збереження суверенітету та територіальної цілісності (Томахів В., Качуровський О., 2023).

Дослідження соціологів, політологів, психологів дозволили виявити низку наративів, за якими відбувається розмежування українського суспільства: «Існує серйозний конфлікт між політичним та військовим керівництвом України»; «Керівництво України не приділяє належної уваги нашим захисникам, їх кидають у бій без підготовки і підтримки»; «Чиновники наживаються на війні і розкрадають західну зброю»; «Влада України готова піти на неприйнятні компроміси з росією»; «Захід втомився від України і хоче, щоб Україна домовлялася з росією»; «Потрібно негайно шукати і карати винних у можливих прорахунках щодо підготовки до війни навіть ціною єдності в суспільстві»; «Жителі, які досі проживають на окупованих після лютого територіях, переважно є колаборантами або їм байдуже до України» (Вовк С., 2023).

Разом із тим, останнім часом відчутними стали прояви негативних тенденцій суспільно-політичного розвитку, зокрема й тих, які деструктивно впливають на рівень суспільної консолідації, згуртованості соціуму та його мобілізаційного потенціалу.

«Втома від війни». Саме так здебільшого позначають закордонні, та й вітчизняні, медіа загальну атмосферу, яка поступово посилюється в політичних колах країн-партнерів України. І якщо, завдяки зусиллям воєнно-політичного

керівництва України та за підтримки урядів партнерських країн, воєнно-технічна допомога (хоч і поступово) зростає, то окремі напрями гуманітарної та фінансової – скорочуються. Попри те, що в Європейському Союзі погодили продовження захисту для біженців з України до 2025 р., окремі країни ЄС вводять або ж мають намір увести, низку обмежень на фінансування тимчасового перебування українців у своїх країнах, виступають за послаблення санкцій проти Росії, а іноді навіть виступають проти підтримки загальноєвропейського курсу на військову допомогу Україні. Через позицію Угорщини блокується фінансова та військова підтримка України Європейським Союзом. Прем'єр-міністр Словаччини Р. Фіцо заявив, що не збирається підтримувати європейські санкції проти Росії та не підтримає військову допомогу Україні (Словаччина не даватиме Україні зброю, 2023). Очевидно, що «втома від війни» виявляється і в цих – означених – тенденціях (Шайгородський Ю., 2023).

Для вирішення цих питань необхідно вжити заходів для підвищення прозорості та підзвітності державних структур, наприклад, можливими шляхами оптимізації сучасної суспільної ситуації в Україні можуть бути: регулярне інформування громадськості про дії керівництва та військових, незалежні розслідування випадків корупції та зловживання владою, а також забезпечення належної підтримки та підготовки військовослужбовців. Важливим кроком є також сприяння діалогу та співпраці між різними частинами суспільства, зокрема, із жителями окупованих територій, шляхом розвитку програм реінтеграції та соціальної підтримки.

Крім того, необхідно посилити стратегію інформаційної безпеки та боротьби з дезінформацією, яка розповсюджується як всередині, так і ззовні країни. Важливо запровадити освітні програми для населення з медіаграмотності, що допоможе громадянам критично оцінювати отриману інформацію та не піддаватися впливу маніпулятивних наративів, що в свою чергу дозволить знизити рівень недовіри та сприяти консолідації суспільства в умовах гібридних загроз.

Важливим аспектом збереження та посилення консолідації суспільства є врахування змін емоційного стану українських громадян. В українському інформаційному просторі поширена думка про формування «синдрому втоми українців від війни», пов'язуючи його з оцінкою емоційного стану громадян. Дійсно, результати соціологічних досліджень вказують на високий рівень стресу серед українців (88%, 2023). Також поширені стани напруги (42%), роздратування (31%), обережності (28%), гніву (27%). Такі психологічні стани є природними після 15 місяців війни, і їх варто аналізувати як соціально-психологічне явище.

Формування цих станів впливає не лише зміст новин про обстріли, руйнування та жертви, але й роздратування владними рішеннями, відсутність результатів боротьби з корупцією, недоліки в організації роботи центрів комплектування та підтримки, проблеми з соціальною допомогою внутрішньо переміщеним особам, недбалість чиновників, проблеми в організації навчального процесу тощо. Негативно забарвлені емоції також пов'язані з рівнем

підтримки України міжнародними партнерами, коли допомога надходить із запізненням або не в достатніх обсягах, та з проблемами перебування українців у європейських країнах.

Попри об'єктивні підстави для цих негативних емоцій, не варто називати цей стан «синдромом втоми від війни», радше – частковою зміною домінуючих емоцій, зумовлених поки що невинуватими очікуваннями швидких і позитивних змін (Шайгородський Ю., 2023).

Отже, на сучасному етапі державотворення в Україні розуміння національних інтересів, загроз національній безпеці та самої української нації ґрунтовно увійшли в політичну площину. Неможливо відділити політику від багатьох суспільних наук чи виокремити національні інтереси в суто наукову сферу. Усвідомлення національних інтересів – це вже політика їх носіїв. У межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, врахування інтересів різних соціальних сил, що припускає зіткнення, протиріччя та конфлікти. Громадянське суспільство покликане визначити норми, здатні блокувати руйнівні потенції боротьби різних сил, спрямовуючи її в конструктивне русло для забезпечення національної безпеки держави. Це головне призначення громадянського суспільства — досягнення консенсусу між різними соціальними силами в соціально-економічній та гуманітарній сфері.

Консолідація суспільства відіграє ключову роль у забезпеченні національної безпеки. Згуртоване суспільство здатне ефективно протистояти загрозам, підтримувати демократичні інститути та забезпечувати стабільність у державі. Повномасштабне воєнне вторгнення і міждержавне протистояння зумовлюють переконструювання ідентичностей: локальної, регіональної, національної, наднаціональної, мовно-культурної, політико-ідеологічної, етнічної, громадянської, релігійної. Взаємодія між цими ідентичностями може призводити до домінування одних і подавлення інших.

Рішучість українців захищати територіальну цілісність, незважаючи на «затягування» війни та нові загрози, свідчить про формування нової патріотичної концепції громадянського суспільства. З 2022 року стираються регіональні та мовно-етнічні розбіжності, що теж є результатом нового етапу згуртування української нації навколо ідеї підтримки незалежності України.

Бялонович Сергій Володимирович,
Аспірант відділу психології політико-правових відносин
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
м. Київ, Україна,
e-mail: sbyalonovich@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0007-6407-1157>

РОЗВИТОК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВА КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

Після початку повномасштабної війни відбулися значні зміни українського суспільства щодо згуртованості та консолідації. Соціологічні дослідження демонстрували єдність поглядів переважної більшості населення щодо ставлення до ворога, бачення державних перспектив, ставлення до політичних лідерів, релігійних та мовних питань тощо. Окрім цього, спостерігався безпрецедентний підйом громадської активності, яка призвела до створення великої кількості громадських об'єднань та сприяла налагодженню взаємодії різних державних інституцій та недержавних організацій: влади, бізнесу, армії, волонтерських організацій та фондів. В перші місяці війни, імпульс що забезпечував виживання нації і підтримував єднання суспільства не залишав місця для, так би мовити, другорядних проблем, протиріч та розбіжностей. При цьому, останнім часом спостерігається тенденція до поляризації оцінок та зростанню цинізму, що можна побачити в результатах досліджень «Інституту соціології» НАН України, що були представлені в монографії «Українське суспільство в умовах війни – рік 2023».

Після первинної мобілізації суспільства настав етап виснаження і втоми від війни. Це призвело до зниження громадської активності і тим самим зниження кількості і якості дій, що здатні підтримувати процеси єднання і консолідації. Певне «уповільнення» дозволило суспільству повернутись до актуальних проблем що відійшли на другий план і можуть призводити до деконсолідації, наприклад питання корупції загострює питання довіри-недовіри до політичних лідерів, економічні складнощі актуалізують соціально-класове напруження. Окрім цього виникають і нові соціальні ситуації що актуалізують суспільні розбіжності, наприклад мобілізація створює напруження між військовою та цивільною частинами суспільства.

Сьогодні є достатня кількість потужних чинників що забезпечують високий рівень консолідації, насамперед – боротьба з агресором, єднання навколо українських символів і спільних цінностей. Проте, доречно вже зараз замислюватись над тим як далі підтримувати та розвивати єдність українського суспільства.

2. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Є значна кількість питань що створює розкол та протистояння всередині українського суспільства. Певне систематичне уявлення чинників консолідації-деконсолідації пропонує А. Овчаров «зовнішні і внутрішні чинники пов'язані з вектором впливу (зовнішнього або внутрішнього) на консолідаційні процеси. До внутрішніх чинників консолідації-деконсолідації належать такі чинники, як: релігійні (багатоконфесійність), культурні (мова, традиції, менталітет), соціальні (економічне та майнове розшарування), політичні (багатопартійність та протистояння влади і опозиції), соціально-психологічні (структурування населення за домінуючими типами соціальних переживань – довіри, надії, тривоги, страху тощо). До зовнішніх чинників консолідації-деконсолідації належать: вплив зовнішніх суб'єктів – держав та міжнародних організацій, світові глобалізаційні процеси, зовнішні виклики та загрози, тяжіння до високих європейських соціальних стандартів життя, амбівалентність влади щодо вибору пріоритетного зовнішньополітичного вектора (Овчаров, 2014)»

Мабуть, кожен із чинників створює низку питань, що потребують вирішення на шляху консолідації суспільства. Так, наприклад, недовіра до політичних еліт та державних інститутів не дає гуртуватись навколо лідерів, класові розбіжності створюють низку протиріч між різними прошарками суспільства, низький рівень політичної культури призводить до формальної участі у громадських та політичних об'єднаннях та відсутності відповідального дієвого ставлення до громадського життя тощо.

В процесі подальшого розвитку важко розраховувати на остаточне розв'язання цих питань, скоріше варто розраховувати на виникнення нових питань і нових соціальних напружень, що будуть чинити перепони консолідації суспільства. Тому, найголовніше питання – це низький рівень політичної та громадської культури, як суспільства, так і політичних лідерів, який виражається у неможливості конструктивного діалогу, спрямованого на розв'язання цих питань та перетворення «напруження розколу» на «енергію єднання та зростання».

3. Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

По-перше, слід залучити дослідницькі інститути та моніторингові організації для конкретизації чинників, що з одного боку забезпечують та підтримують консолідацію суспільства, а з іншого чинять для неї загрози.

По-друге, на основі цих даних забезпечити реалізацію заходів, спрямованих на використання, підтримку та підсилення тих чинників що підтримують консолідацію. Наприклад, підтримка медіапроектів, що будуть актуалізувати та підтримувати позитивний образ національних символів, історії та культури.

По-третє, розробити програму єдиної державної політики спрямованої на розвиток громадянської та політичної культури як у сфері загальної освіти, так і

сферах громадського та політичного життя. Наприклад, створення програм підвищення громадської і політичної культури для активних учасників громадсько-політичного життя сьогодні та популяризація громадської та політичної залученості через засоби масової інформації тощо.

Вдовіченко Анастасія Ігорівна,
Магістр І курсу
кафедри практичної психології
та соціальних технологій
приватного вищого навчального закладу
"ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ"
e-mail: a.vdovichenko@e-u.edu.ua

ПРО ВПЛИВ КРЕАТИВНОСТІ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ НА КОНСОЛІДАЦІЮ СУСПІЛЬСТВА

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

Процеси консолідації українського суспільства у складних політико-економічних та соціокультурних умовах неможливі без молоді. Молодь є двигуном соціального розвитку, тому сучасну політику необхідно вибудовувати з урахуванням її інтересів та потреб. Процеси, що відбуваються у молодіжному середовищі, є індикатором соціальних трансформацій. Соціально-психологічний настрій, готовність діяти відповідно до певних суспільних установок та ціннісних орієнтацій – все це визначає умови та можливості подальшого розвитку країни. Тому молодь як соціальна група перебуває під пильною увагою вчених, політиків та громадських діячів.

З одного боку, зовнішні умови соціального середовища опосередковують включення молоді в діяльність різних соціальних інститутів, з іншого боку, соціокультурні зміни відбиваються у свідомості молоді, трансформуючи її цінності, уявлення та настанови, змінюючи тим самим її поведінку і, зрештою, поведінку всіх соціальних груп населення, з якими взаємодіють молоді люди.

Нові форми консолідації молоді будуються, перш за все, на нових життєвих орієнтаціях (визначені цінностями та мотивами сучасного суспільства) та формах комунікації (сформовані глобалізацією та віртуалізацією суспільства). Тож сьогодні змінилися умови, форми та можливості розвитку людини. Вони будуються на соціокультурних особливостях та глобалізаційних змінах.

Американський соціолог Річард Флорида проголосив появу нового громадського класу, для яких вирішальним чинником життєдіяльності є креативність. Очевидною є тенденція включення населення у креативну діяльність і це пов'язано не лише зі зростанням сфери послуг. Найбільш важливими обставинами цього є потреба у самореалізації та готовність брати активну участь у соціально-творчих практиках, що виражено у позиціях сучасного молодого покоління.

Сьогодні відбувається перехід від «активного споживання» до креативних позицій, що пов'язано з переоцінкою стабільності соціального становища як гідної життєвої мети та важливістю особистих досягнень. Якщо раніше

домінувала орієнтація на те, щоб жити в достатку, мати можливість витратити гроші, то сьогодні важливішим стає питання про «високе», про те, як бути корисним суспільству та державі.

Принциповим моментом в цьому контексті є розуміння соціальної творчості як основного способу соціальної діяльності та активності молодого покоління. Потрапляючи у ситуацію нормативного конфлікту, молодь, формуючи новий креативний клас (за Р. Флоридою) вибирає такі алгоритми поведінки, що відповідають нинішній ситуації, враховуючи цінності добробуту та креативності.

Отже, однією з головних особливостей консолідації українського суспільства в сучасних умовах, на нашу думку, є формування молоддю нового креативного класу, що творчо працює на перспективу. В цьому контексті креативність передбачає здатність до співпраці, діалогу, позбавлення соціальної зарозумілості, орієнтацію на вираження соціальної автономності, альтернативи елітарності тощо.

2. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Ключовою причиною того, що молоді люди виконують свої життєво-професійні обов'язки творчо, є вибір креативної діяльності як діяльності, що пов'язана з оцінкою та самореалізацією власних можливостей та здатності діяти нестандартно.

Слід враховувати, що креативність проявляється по-різному і може використовуватись для різних цілей. Щоб креативність стала нормою соціального та особистого життя, молоде покоління, повинне стати креативним класом та втілювати інтеграцію креативності в суспільно-економічне та суспільно-політичне життя країни. Самореалізація пов'язується з цікавою роботою, професійною кваліфікацією, нарешті з оцінкою себе як автономної особистості, що приносить громадську користь суспільству.

У контексті наших роздумів стає очевидним, що український креативний клас перебуває у певному «проміжному» стані: він не досяг західних уявлень про цінності вільного часу, сприймаючи креативність як основний фактор життєво-професійної діяльності. Явно недостатніми є оцінки креативного класу як групи високозабезпечених людей, не задоволених головним чином ставленням владних структур до сформованих соціальних амбіцій. Справа в тому, що креативний клас як соціальний суб'єкт пропонує (хоча і в аморфному вигляді) варіант інтеграції суспільства на основі співробітництва суспільства та влади на паритетних засадах, визначення сфер взаємної відповідальності та компетентності.

Для українського суспільства значним наслідком має позиція креативного класу в оцінці перспектив суспільного розвитку, бажаної моделі суспільного життя та включення до процесу соціальних змін ініціативних, творчо мислячих та діючих молодих людей.

3. Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національної безпеки?

Більшість соціально-економічних проблем сучасності обумовлені гуманітарними причинами, зокрема складнощами та протиріччями у культурній сфері. Оскільки ця складова людського буття дозволяє осмислювати життя в будь-яких його проявах, то вона впливає і на процеси національної безпеки.

Розуміння того, що без об'єднуючих цінностей неможливо забезпечити духовну безпеку соціуму, дозволить включитися всьому суспільству в культурне будівництво та виробити нові аксіологічні парадигми, які були б прийняті всіма його членами.

Сьогодні історія знає чимало прикладів розвитку країн, які досягли високого технологічного рівня, здатні забезпечити суспільство не лише матеріальними благами, а й високим рівнем освіти, медичного обслуговування, доступом до інформаційних систем. Але на наш погляд, завдання держави при цьому зводиться до головного – побудови такої економіки, яка б забезпечувалася не лише сировинними, а й інтелектуальними ресурсами. А реалізація цього можлива лише за збереження та розвитку культури. Тільки їй відводиться унікальна і виняткова роль, оскільки в епоху креативно-інформаційного простору лише вона є основою перетворення всіх сфер життя людини.

З цього випливає особлива роль держави у побудові такого ідеологічного простору, який сприяв би формуванню громадянської самосвідомості та патріотизму молодого покоління. У цьому контексті необхідно відроджувати та розвивати втрачену систему традиційних цінностей, частіше звертатися до історії свого народу, формувати потреби у духовно-моральних орієнтирах у молодого покоління. Саме культура є гарантом забезпечення успішного розвитку суспільства. Основу її становлять насамперед наукові знання, що надають можливості для побудови високотехнологічного, креативно-інформаційного суспільства. Суспільство, фундаментом якого є культура, здатне не тільки задовольняти свої потреби, а й розвивати духовний потенціал.

Тож до завдань державної політики можна віднести: пошук нових ціннісних орієнтирів та духовних підстав; коригування та визначення аксіологічних платформ економічних моделей та політичного устрою; розробку національної ідеології, здатної осмислити свою культурну місію, що полягає у позитивному ставленні до життя та творчої енергії.

Загалом слід резюмувати, що досягнення національної безпеки країни неможливе без її творчої складової, оскільки духовно-моральний фундамент людського життя робить суспільство невразливим до зовнішніх загроз за рахунок внутрішньої стійкості, згуртованості членів та їхньої орієнтації на єдину мету розвитку держави.

Довгань Наталія Олександрівна,
докторка психологічних наук,
завідувачка відділу психології
політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної
психології НАПН Україна
e-mail: 1511ndovgan@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6150-5211>

РОЗДУМИ ЩОДО КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Поняття «консолідація» (лат. consolidation – зміцнення, єднання) вказує на процеси (дез)інтеграції, які опосередковують згуртованість суспільства. Консолідація населення охоплює аспекти різноманітності і різнорідності, поляризації і єдності, є запорукою, з одного боку, (само)упорядкування суспільних взаємодій, і, з іншого, реалізації принципів і інститутів демократизації. Саме тому невирішені питання консолідації українського суспільства, які становлять загрозу розвитку країни доцільно розглядати в контексті «згуртованості» людей, організації їх діяльності, взаємодій тощо. Адже, консолідація, яка не є процесом відокремленим від контекстуальних умов, віддзеркалює нашарування історичного досвіду щодо єднання громадян не тільки для забезпечення добробуту й самореалізації, а – в умовах війни – й збереження державності України. Загалом консолідація населення є процесом єднання зусиль, політичних рухів, громадянської активності у вибудові тактик і стратегій функціонування і розвитку країни.

Враховуючи багатомірність процесу консолідації, необхідно звернути увагу на його змістовність. Так, окрім означених актуальних дій і позиціонування громадян у контексті «вертикальних» та «горизонтальних» суспільних взаємодій, важливо фокусувати увагу саме на аспекті *соборності* – духовного єднання населення різних регіонів, територіальній цілісності України і недоторканості її кордонів. Соборності, яка відображує героїчне і трагічне історичне минуле нашого народу – досвід не десятків років, а сторічч боротьби за життя, за волю, за землю, за право існування культури і мови, збереження спадщини минулого і можливості будувати майбутнє. Саме тому вихідним моментом консолідованості України, окрім вирішення завдань щодо політичних і економічних розбіжностей, стоїть питання підвищення стійкості до прямих воєнних загроз та інформаційних атак, вирішення якого має основою згуртовану співпрацю заради майбутнього, формування сили спротиву безупинній зовнішній агресії.

Сьогодні соборність нашої держави означає не тільки повернення захоплених ворогом територій, а й відновлення єдності жителів різних

регіонів. Руйнування традиційного поділу українців на «західних» і «східних», яке, окрім іншого, є необхідним для того, щоб суспільство ставало монолітним в боротьбі проти геополітичних агресорів й, попри всі складнощі, було здатним вибудувувати вільну й об'єднану державу.

Українська єдність випробовувалася сотні років, як гібридною агресією «сусідів», так широкомасштабними війнами, політичними впливами, впровадженням у державне управління руйнівних режимів, ідеології. Незалежність України зазнавала поразки і знову відновлювалася – «народжувалася» в нових умовах і нових формах. Потерпала від щеплень російською пропагандою антиукраїнських рухів, політичної і культурної штучної поляризації... Але завжди рятівним колом для народу ставало бажання українців жити на своїй землі, жити вільно, в злагоді і безпеці, жити без поділу на «таких, що відповідають політичним запитам» і «таких, що відстоюють національну ідентичність», на «зручних» і «протестуючих»... Саме тому важливо серед інших питань консолідації українського суспільства й попередження загроз існуванню і розвитку країни спрямовувати увагу на наступне, *по-перше*, запобігання цілеспрямованому історично і культурно некоректному поділу українського суспільства на жителів «заходу» і «сходу», який є реалізацією моделі федеративного державного устрою. *По-друге*, в освітньому і виховному процесах важливо розкриття соціокультурних основ українства для підтримки відшліфованих віками духовних і культурних цінностей й формування національної ідеї – основи національної свідомості. Для формування належності до держави – відчуття національної ідентичності – важливо поширювати самобутні українські традиції, культуру та мову. І, нарешті, *по-третьє*, на державному рівні важливо обґрунтувати положення про те, що Україна це європейська моноетнічна національна держава, в якій мають паво проживати різні нації і народності; долю України вирішують не народи, а український народ, який має національну культуру, традиції, історичний досвід і стратегію розвитку країни.

Духневич Віталій Миколайович,
кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу
психології політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної психології НАПНУ
e-mail: greyeyed76@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0115-5517>

ЧИ БУТИ СПІЛЬНОМУ МАЙБУТНЬОМУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

Якщо ми говоримо про сучасні умови, то цілком природньо, що на перший план виходить проблематика війни як тривалої надзвичайної ситуації та виживання, збереження української державності та ідентичності, фізичної, психологічної, соціальної, інформаційної та іншої безпеки. А також проблематика нестабільності та зумовленого переліченим вище стресу. Це так би мовити той загальний контур, який визначає особливості консолідації українського суспільства. Які ж це особливості? Зупинюся на декількох, найбільш важливих, на мій погляд.

Насамперед, це **загрози зовнішньої агресії**. Війна створює загрозу для національної безпеки та цілісності країни, що об'єднує суспільство (нажаль, до певної міри) навколо спільної оборонної діяльності та підтримки військових. Чи є таке єднання повним чи максимальним? Ні. І питання не лише у втомі від війни, психічному та психологічному виснаженні. Нажаль, попри все, що нині відбувається, мають місце і колабораціонізм і сепаратизм. І, частина громадян на добровільних ідейних чи меркантильних (матеріальних) засадах співпрацює з агресором.

Другою особливістю є **мобілізація ресурсів**. Від початку повномасштабного вторгнення друге дихання отримало волонтерство, набули особливих вимірів актуальності питання допомоги військовим (донати, збори, матеріальна та психологічна допомога тощо), евакуації мирних жителів, реабілітація поранених тощо. Відбулася та відбувається постійно мобілізація ресурсів на рівні держави, через стимулювання військових проєктів та програм. Наскільки така мобілізація повна чи ефективна – питання відкрите. І відповідь на нього буде дана напевне згодом, вже після завершення воєнних дій.

Ще однією особливістю можна знавати **зростання патріотизму**. Напевне можна говорити про певну фазовість такого зростання, коли в перші дні таке зростання було максимальним, вишикувалися черги до ТЦК та СП, люди за допомогою зброї чи інших ресурсів чинили й чинять спротив загарбникам, громадяни переводили значні кошти на потреби військових. Я не можу судити якою мірою чи наскільки знизився прояв патріотизму у конкретних діях, проте

можна говорити, що втрати, які ми несемо кожного дня на полі бою та оцінки ефективності тих чи інших політичних чи військових лідерів та їх дій мають значний вплив на патріотизм. Загалом, мені здається, що патріотизм до повномасштабного вторгнення та після – дещо різні в якісному вираженні.

До особливостей консолідації українського суспільства в сучасних умовах я би відніс також **інформаційне середовище**. Завдяки розвитку інтернету та соціальних мереж інформаційне середовище отримало так би мовити власне життя. Чи не онлайн можна побачити картину бойових дій, звірства окупантів, пережити вплив ІІСО ворожої пропаганди та багато іншого. Завдяки розвитку та поширенню інформаційного середовища переважна більшість громадян має можливість широкого доступу до різноманітної інформації, що дозволяє їм усвідомлювати події та реагувати на них спільно. Швидкий збір на потреби конкретного підрозділу? Так. «Картинка» як окупанти у лютому 2022 року розстрілювали мирних громадян – демонструвалася практично наживо. І т. ін. Це дає можливість громадянам «швидкого відгуку» на актуальну ситуацію, але й несе ризики, пов'язані з ІІСО, про що я вже згадував. Інформація перетворюється на сучасну та високоточну зброю.

Остання особливість, про яку я хочу сказати, пов'язана з реалізацією потреби у **гуманітарній допомозі** для внутрішньо переміщених осіб, поранених, біженців тощо. Як показує наш досвід, суспільство консолідується навколо зусиль з надання гуманітарної допомоги. Це мало місце як при руйнуванні Каховської ГЕС, так і при більш локальних надзвичайних подіях (прильоти, руйнування інфраструктури, тощо).

І ще одне. Зазначені особливості знаходять вияв в оцінках, судженнях, ставленнях, упередженнях, образах та думках громадян про актуальну ситуацію. Саме ці психологічні реальності представляють інтерес для розвитку та поглиблення психологічного знання про особливості гуртування українського суспільства в умовах війни. З цієї точки зору, образ майбутнього (можливого, імовірного та бажаного) є тією ключовою особливістю що складає та закладає підґрунтя особливостей консолідації українського суспільства в сучасних умовах.

2. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Війна, що триває, сама по собі становить серйозну загрозу не лише для територіальної цілісності, а й для стабільності всієї України. А у зв'язку з тим, що відсутня, де факто, єдність в оцінках дій московії (вже згадані колаборанти та сепаратисти, навіть попри те, що їх не просто меншість, а назвемо «незначна кількість» по відношенню до всього населення країни), а сама війна все більше набуває затяжного характеру і т.ін. – все це та багато іншого лише підігриває наявні загрози розвитку країни.

Має місце **політичне «загравання»** з громадянами, відсутні дієві (як ефективні) політики вирішення нагальних внутрішніх економічних та політичних проблем, **політична роздрібненість** та **конфлікти** між різними

політичними силами, що навіть в умовах війни не можуть дати узгоджений спільний виклик на потреби суспільства провокують додакові політичні та економічні нестабільності та ускладнюють прийняття та реалізацію стратегічних рішень.

А якщо додати до цього **корупцію** (кому війна, а кому рідна мати) на різних рівнях та ешелонах влади та військового керівництва, то це ще більше підриває довіру громадян до державних інституцій, обмежує економічний розвиток та підірвує правову державу. Так, є викриття окремих фактів чи осіб, задіяних у корупційних схемах. Але чи всі викриття закінчуються не лише скандалами, а й мають конкретні правові чи політичні наслідки? Питання відрите. Довіру дуже важко будувати і дуже легко втратити.

Як я вже сказав, є ті, кому війна – рідна мати. Є ті, для кого війна далеко. А є ті, до кого війна не просто прийшла в дім, а зруйнувала чи відібрала найцінніше. Це породжує додаткову **економічну нерівність**. Про велику різницю у рівнях доходів не скаже хіба лінивий. А в умовах війни, чиновник, що заробляє мільйони (чиновник, що має місячний дохід у 100 тисяч чи мільйони у вигляді премій), і бабуся, що отримує мінімальну пенсію, така різниця особливо впадає у очі. Чи може в країні чиновник отримувати зарплату більше певного рівня і розглядати свою діяльність як бізнес – ще одне відкрите питання, що потребує вирішення, оскільки навряд чи це сприяє зменшенню соціальних напружень та підвищує соціальну стабільність.

Знову ж таки, якщо повернутися до бабусі, що отримує мінімальну пенсію, чи зможе вона оплатити підвищені тарифи на електроенергію? Або інша проблематизація: якою мірою співвідноситься підвищення тарифів з дією закону №2479-ІХ, яким введено мораторій на підвищення тарифів на комунальні послуги для населення на час бойових дій і на пів року після їх завершення? І таких питань-проблематизацій може бути багато.

Питання **соціальної справедливості**. Тут можна згадати про існуючі оцінки закону про мобілізацію, в тому числі можливість «економічного бронювання», оцінки доступу та розподілу соціальних благ, можливість отримати якісні соціальні, медичні чи інші послуги у великому місті і скажімо, пересічному селі. А питання справедливості в умовах війни набувають особливих вимірів значущості і, я певен, будуть одними з головних після закінчення бойових дій.

Я свідомо уникаю зараз питань, що стосуються військового забезпечення та гарантій військовим та пораненим. Скажу лише, що цей список можна продовжувати.

3. Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

Про економічні реформи, політики та дієвість законів, а точніше рівність всіх перед законом, краще за мене скажуть фахівці, що більш компетентні в цих сферах. Я, як психолог, акцентую увагу на трьох речах.

1. Гнучка інформаційна політика та ефективна інформаційна кампанія та протидія ІІСО. Все це має бути спрямовано на мобілізацію суспільства та підтримку дій, орієнтованих на перемогу у війні. Цілком очевидно, що тут є задачі, що потребують свого вирішення у зв'язку з подіями на фронті та на політичній арені. Мобілізація повинна відбуватися не лише через залучення чоловіків та жінок до служби у лавах ЗСУ, але й через перебудову економіки та всіх владних структур на потреби армії.
2. Потребують розвитку та упровадження ефективні **механізми управління кризовими ситуаціями** та координації зусиль між різними рівнями влади та суспільними групами. Певні бюрократичні процедури, що гальмують скажімо виробництво власної зброї (наприклад, безпілотників), вочевидь мають бути скорочені. При цьому контроль за прийняттям рішень та їх виконанням має бути посилений. Мабуть, більш жорсткими мають стати покарання за саботаж, корупційні дії тощо. Іншими словами, всі виклики, пов'язані з війною, мають максимально швидко отримувати відповідну реакцію.
3. І останнє стосується надання **психологічної підтримки** для військовослужбовців, поранених та їх сімей, а також для населення в районах, що постраждали від війни. Мають бути запроваджені та діяти на постійній основі різноманітні державні проекти та програми психологічного супроводу громадян, аби зменшити вплив стресу та травматичних подій на суспільство. І такі програми мають діяти не лише нині, але й оновлюватися та функціонувати найближчі десятиліття після завершення війни. Напевно, одна чи ряд таких програм має сприяти побудові спільної візії, або образу спільного майбутнього в осяжній перспективі. А також реалізації відповідних візій. Чи буде спільне майбутнє – залежить від того, наскільки ми будемо об'єднаними та згуртованими.

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗГУРТОВАНOSTІ СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

На мою думку, головною особливістю консолідації українського суспільства сьогодні є спільне прагнення перемоги над російською агресією. Для боротьби з зовнішнім ворогом нам необхідно підтримувати згуртованість в середині суспільства.

Розглянемо загальні чинники консолідації суспільства:

- Україна - це країна з багатою і різноманітною культурною спадщиною, яка включає елементи різних етнічних груп, мов, традицій і релігій. Консолідація українського суспільства потребує розуміння і поваги до цієї культурної різноманітності, а також спільного пошуку цінностей, які об'єднують всіх громадян незалежно від їхнього походження;

- важливість медіа та інформаційного простору в формуванні загальної думки та сприйняття подій. Зокрема, важливо, щоб медіа висвітлювали різноманітність поглядів і підходів, а також сприяли діалогу та взаєморозумінню між різними групами суспільства;

- історична пам'ять: важливість усвідомлення історичної спадщини та сприйняття минулого для формування сучасної ідентичності. Розуміння спільної історії та поділених досвідів може сприяти об'єднанню суспільства;

- економічні та соціальні виклики: економічні та соціальні фактори можуть бути як чинниками консолідації, так і роз'єднання суспільства, і вивчення їх впливу є важливим для формування стратегій спільного майбутнього;

- освіта та молодь: освіта, спрямована на виховання патріотизму, толерантності, поваги до різноманітності та громадянської активності, може відігравати ключову роль у цьому процесі консолідації суспільства;

- міжрелігійний діалог: важливість співпраці та взаєморозуміння між різними релігійними спільнотами як шляху до консолідації суспільства;

- технологічні інновації та глобалізація: використання сучасних технологій і спілкування у глобальному масштабі може сприяти формуванню спільних цінностей та ідентичності українського суспільства.

2. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Одним з найвагоміших питань щодо перешкоджання консолідації суспільства є поляризація. Вона існує давно, і приводів для неї достатньо: мовне питання, економічно-соціальна нерівність, проживання на одній території різних етнічних груп, існування різних релігій тощо. Війна підсилює вже існуючі полярності, і в той же час додає приводів для створення нових. Наприклад, розділення на тих, хто на фронті і тих, хто в тилу; тих, хто виїхав і тих, хто залишився; тих, хто живе в прифронтових містах і тих, хто живе подалі від фронту тощо. Така поляризація призводить до розщеплення, що перешкоджає консолідації суспільства.

Життя в тривалому стресі високої інтенсивності деструктивно впливає як на фізичний, так і на психоемоційний стан людини (Лазарус Р., 1985). Має місце підвищена агресія в суспільстві, яку вже недостатньо спрямовувати на спільного ворога, тому надлишок агресії перенаправляється на тих, хто поряд.

Також важливо зазначити про вплив медіа і соціальних мереж на суспільство. Розбіжності в тій інформації, що транслюється населенню, тільки підсилює розщеплення, провокує коливання настроїв від позитивних прогнозів до повної зневіри, розпачу.

Окремо хочу звернути увагу на питання інтеграції ветеранів у цивільне життя з точки зору проблеми консолідації в суспільстві. Нерозуміння з боку цивільного населення того досвіду, що отримали військові під час служби. Подекуди неусвідомлене почуття сорому і провини серед цивільних громадян, яке може маскуватись агресією до військових. В цей же час, має місце злість і обурення військових щодо цивільних громадян, які мають відносно нормальне життя, труднощі в адаптації до цивільного життя військових. Всі ці фактори можуть сприяти розбрату в суспільстві.

3. Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

На мою думку, важливою є психоедукація населення про необхідність слідкувати за своїм ментальним здоров'ям, донесення до населення цінності психологічної допомоги та її доступність, важливість інформаційної гігієни. Це підвищило б усвідомленість суспільства і чутливість до себе та до інших, а також зменшило б рівень стигматизації щодо звернення до психологів і психіатрів.

Виховання толерантності та емпатії, які б сприяли вмінню чути одне одного, і давали б розуміння щодо існування іншої точки зору.

Допомога ветеранам в адаптації до цивільного життя: надання своєчасної медичної і психологічної допомоги, працевлаштування, соціальні пільги тощо. Інформування цивільного населення щодо аспектів спілкування з людьми, які повернулися з фронту, полону, тимчасового окупованих територій.

Також важливим є й усвідомлення того, що розкол в середині суспільства ускладнює наближення до спільної мети - перемоги над російською агресією.

Кочубейник Ольга Миколаївна,
доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник
відділу психології політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
e-mail: kochubeynyk@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6460-8494>

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ПРОЕКЦІЯ У ВИМІР НАДІЙ

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

Я почну свою відповідь із важливого зауваження, яке стосується методологічної рамки, що застосовується до поняття «консолідація українського суспільства». В масових дискурсах, в журналістських текстах домінує – і це правильно – конструювання образу суспільства, яке одностайно чинить протидію ворогові. У цьому ми бачимо прояв особливої форми соціально бажаності – політичну бажаність. І вона постає потужним ідеологічним інструментом, який долучається до регуляції соціальних процесів, забезпечуючи їхній доцентровий характер. Проте експертний аналіз повинен виходити за рамки конструкцій профанного дискурсу – з тим, що бачити усю складність та різноспрямованих процесів. Отже, конструкція «консолідація українського суспільства», представляючи цілісність, одність, монолітність українського суспільства, ефективно обслуговує політичну бажаність, проте є редуkcією, яка може загрожувати побудові науково-об'єктивного образу суспільства, на основі котрого формуватимуться програми взаємодії спільнот. Тому, говорячи про консолідацію, ми повинні припустити різні сценарії. В одному сценарії спільноти, які опиняються в умовах воєнної загрози, «змикаються», а довіра та співпраця між членами зростають, оскільки під час війни вони більше залежать один від одного, ніж під час миру. Це – досить популярна теза про те, що вплив спільної загрози зміцнює соціальні зв'язки між людьми. Певним її розворотом, наприклад, є інтерпретація причин російського вторгнення як того, що путін ініціював конфлікт за кордоном, щоб посилити свою внутрішню підтримку. Отже, за цим сценарієм, зовнішня загроза викликає ефект «згуртування навколо прапора», коли спільноти згуртовуються, щоб протистояти загальній зовнішній загрозі. Соціально-психологічним виявом такої дії є те, що на рівні спільнот зростає рівня довіри та підвищується готовність людей до взаємодопомоги та волонтерської активності. За іншим сценарієм, воєнна загроза, страх перед насильством розривають соціальні зв'язки між членами спільноти, вони «капсулюються» у своїх переживаннях та способах опанування загроз. Таке тлумачення впливу лежить у поясненні різноманітних проявів поляризації суспільства, а також в поясненні руйнації спільної ідентичності. Отже, війна – як

будь-яка масштабна надзвичайна ситуація – посилює відцентрові процеси, породжує фракціонізацію всередині суспільства та підриває довіру та норми співпраці.

Іншими словами, говорячи про особливості консолідації суспільства в умовах війни, потрібно розуміти, що є не лише доцентрові процеси, але й відцентрові. І якщо плисти течією ідеалізованого образу суспільства, то ми не побачимо таких проявів, як колабораціонізм, мародерство, зростання корупції та непотизму, зловживання розподілом гуманітарної допомоги, існування «батальйону Монако», які, будучи реаліями війни, потребують певних цілеспрямованих дій для їхньої деактивації.

Але, очевидно, слід враховувати комбінацію доцентрових та відцентрових процесів. Безпосередність насильства й страждання від наслідків застосування зброї визначатиме вплив конкретної події на процеси консолідації в певній конкретній спільноті. Просторово чи часово близькі події можуть безпосередньо спостерігатися членами спільноти, і, таким чином, вони найбільш ефективно впливатимуть на поведінку та сприйняття людей. Іншими словами, вплив конкретної події на консолідацію суспільства буде коливатися залежно від просторової та часової «відстані».

Як підсумок, зазначу: навряд чи коректно говорити про універсальну консолідацію суспільства. Реальна міра згуртованості, консолідації є функцією від просторово й часово сприйнятих загроз та знаходить вираження у комбінуванні доцентрових та відцентрових процесів у спільнотах.

2. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Якщо розглядати консолідацію українського суспільства як функцію від просторово та часово сприйнятих загроз, то, очевидно, логічним буде припущення, що й ризики, спричинені певними чинниками, також будуть різнитися залежно від згаданих аргументів.

З іншого боку, існують певні особливості реагування спільнот чи окремих людей на надзвичайну ситуацію. Зокрема, кожна така ситуація супроводжується істотним зниженням кількості ресурсів, якими може володіти держава, і зростанням кількості населення, які потребують допомоги. Така різноспрямованість у ресурсах та потребах завжди породжує оцінку розподілу ресурсів як несправедливу. В умовах високого рівня корупції та непотизму, що були притаманні українському суспільству ще до війни, розподіл ресурсів може виявитися джерелом постійного підриву довіри і до держави та влади загалом, і до окремих посадовців чи навіть до сусідів (тобто йдеться про рівень інституційної та особистісної довіри). І якщо принцип верховенства права при вирішенні будь-яких спірних питань буде очевидно і щоденно порушуватися, то це істотно послабить темпи розвитку країни.

Іншим питанням є успадкований поділ країни на схід і захід. Звернуть увагу, що у масових дискурсах жваво курсують словосполучення «східна Україна» та «західна України», тим самим закріплюючи територіальний розлам

і уявлення про існування «двох різних Україн». І цей розлам може посилитися тією обставиною, що східні території зазнали нищівного застосування російської зброї, там цілеспрямовано стираються населені пункти й загалом усе живе, а західні території мають відносно нижчий рівень пошкоджень. Відповідно, західні території зараз приймають велику кількість вимушених переселенців, значна частина яких, очевидно, залишить там назавжди, оскільки повернення на східні території у найближчій перспективі є малоімовірним. І цей розлам – якщо він не буде корегуватися певним чином – може виявитися причиною різноманітних дискримінацій. Як і будь-яка індивідуальна властивість, територіальне походження може переозначитися як нерівність, а далі – меншовартість. Нові дискримінації посилюватимуть відцентрові тенденції, що загрожує стабільності в середині країни.

Як не сумно, але збереже свій негативний потенціал і «мовне питання», яке також буде латентним чинником напруги. Кейс Ірини Фаріон виявився досить ілюстративним у цьому сенсі. І найбільш небезпечним у цьому вимірі є зрощення міри володіння українською мовою та якості людини як українця. Власне, одним із аспектів цього скандального випадку була демонстрація зневажливого ставлення до тих бійців ЗСУ, які розмовляють російською. Тобто люди, які у будь-яку мить можуть загинути за свободу України, все одно залишаються у такому трактуванні людьми «другого сорту». Отже, очевидно, потрібно шукати більш дієві способи вирішення мовного питання і послаблення того негативу, який закладається у цю атестацію. Історичний період домінування російської мови, на жаль, є тривалим. Але чи можна очікувати миттєвого її знецінення? І чи не варто замислитися над тим, як забезпечити одність мовного простору? Спостерігаючи за різного роду заборонами й примусами, якими намагалися досягти україномовності, я би назвала їх недостатніми. На мій погляд, замість того щоб забороняти використання російської або силоміць впроваджувати англійську, варто було би будувати мовну політику так, щоб зростала цінність української мови. Щоб україномовний простір став престижним. Це, звісно, потребує активностей і витрат. Заборонити простіше, ніж сформувавати повагу. Чомусь, переїжджаючи в Польщу чи Німеччину, люди вважають за природне вчити державну мову – польську чи німецьку, чомусь там відсутній галас, що «їм забороняють розмовляти рідною мовою, що їх дискримінують, примушують розмовляти чужою мовою». Але чому в Україні такий галас ще можливий?

Я думаю, цих загроз значно більше, але я назвала ті, які вважаю найбільш небезпечними.

3. Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

На мій погляд, варто говорити про різні виміри консолідації українського суспільства. Тобто ми повинні говорити про консолідацію територіальну, консолідацію мовну, консолідацію ціннісну, консолідацію економічну, консолідація загальнодержавну. І всі ці виміри будуть гетерохронними, тобто

успішність різних політик у різних сферах буде різною. Темпи і програми досягнення цілей будуть різними. Це, звісно, буде окремим викликом для національної безпеки. Але територіальна основа консолідації українського суспільства є необхідною для забезпечення територіальної цілісності держави. Ціннісна консолідація є важливою з огляду на культурно-історичні відмінності територій. І в цьому сенсі, очевидно, слід говорити про те, що цінність української мови також різниться на різних територіях. Загальнодержавна консолідація значною мірою пов'язана із формуванням громадянської ідентичності. А не національної ідентичності. І тут, на мій погляд, криється чергова небезпека, чергова точка вибуховості, нестабільності.

Сама ідея того, що національна ідентичність повинна поступитися пріоритетом громадянській ідентичності, може для багатьох сьогодні здаватися обурливою, образливою. Однак поствоєнний період відновлення країни вимагатиме трудових ресурсів, а це означає залучення іноземців. Своєю чергою, поява іноземців на внутрішньому ринку праці означає певну частку тих, хто захоче залишитися в Україні, прийняти українське громадянство. Проте вони не можуть бути українцями а ні за «правом крові», а ні за «правом землі». Отже, Україна зможе запропонувати їм лише ідентичність за громадянством. Фактично, ці процеси ми спостерігаємо в країнах Європейського союзу. І, відповідно, впровадження такої політики має бути заздалегідь забезпечене.

Країни, зруйновані війною, відновлюються довго й важко. Щоб цей процес був успішним, потрібні не лише фінансові чи трудові ресурси, повинен бути ресурс надії: впевненість у тому, що Україна відродиться.

Палагнюк Ольга Василівна,
кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
відділу психології політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної психології НАПНУ
e-mail: o.palahnyuk@chnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1152-2133>

СУСПІЛЬНА КОНСОЛІДАЦІЯ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЙНИ: СУТНІСТЬ, ЗАГРОЗИ, ПЕРСПЕКТИВИ

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

У сучасному глобалізованому світі успіх кожної країни значною мірою залежить від єдності і ступеня консолідації народу, який сам їх творить. Фактично, суспільна консолідація – це інтегратор об'єднавчих процесів серед груп, спільнот, інституцій, влади та держави. Вона має на меті зміцнення позицій та ідеологем, покращення економічного стану та властивостей системи відносин у суспільстві, нації, державі тощо та переважно орієнтується на довгострокові цілі. В останні роки в країнах ЄС та деяких інших країнах поняття «консолідації суспільства» увійшло до процесуальних документів, а згодом набуло практичного звучання. А положення концепції соціальної згуртованості, розробленої ще у 1990-х рр. ХХ століття, розглядається багатьма європейськими країнами як практичний посібник для формулювання основних принципів і засад національної соціальної політики.

Існує і позиція, яку можна узагальнено сформулювати так: процеси національної консолідації (згуртування) та розмежування завжди супроводжували і супроводжують розвиток сучасних націй (Суший О. В., 2018). Згідно з зазначеним, розвиток, державо- і націєтворення здійснюються за рахунок не тільки об'єднавчих процесів, а також навпаки і має циклічний характер, з чим важко не погодитись за сучасних умов суспільного життя в Україні. Однак важливо наголосити, що основним результатом суспільної консолідації є створення умов для зміцнення суверенітету та незалежності держави. Крім того, консолідація виступає чинником систематизації законодавства та системи управління, активізує вдосконалення організаційних форм і комунікації в системі відносин «особистість – суспільство – нація – держава». При тім, консолідація суспільства неможлива без спільних цілей та інтересів, єдності дій, а її шлях лежить через налагодження партнерських відносин між основними суспільними групами, соціальну підтримку населення владою, а отже, координацію соціальної сфери суспільства, соціальну консолідацію, яка сама по собі являє зацікавлену участь громадян в інтересах міста, регіону, країни як цілісного організму.

Сучасні умови, в яких перебуває українське суспільство, оцінюються дослідниками у галузі права, психології, соціології та політики по-різному. Проте всі визнають, що зовнішня воєнно-політична агресія зі сторони росії, яка по суті є неоголошеною та не визнаною на офіційному рівні черговою загарбницькою війною, спричинила чи то радше загострила в нашому суспільному середовищі системну кризу, що супроводжується з однієї сторони соціальною аномією як «дисфункціональним станом суспільства, провідним симптомом якого є руйнування солідарності як головної суспільної цінності внаслідок ерозії системи морально-етичних атестацій, деформування процесів соціального обміну та формування локальних порядків солідарності» (Кочубейник О. М., 2018), а з іншої – інтенсивними та доволі динамічними трансформаційними процесами, що «народжують» громадянське суспільство як середовище ініціативи в сфері суспільного розвитку, самоорганізації та солідарності в підтримці важливих суспільних ініціатив. Усе це можна вважати глибокими тектонічними змінами в соціальній тканині суспільства, які можуть мати кардинально різні наслідки.

Варто визнати, що існують численні проблеми, які вимагають стратегічної переорієнтації суспільства на пошук внутрішніх механізмів самоорганізації і розвитку. До того ж Україна фактично не припиняє болісно шукати цивілізаційний шлях свого подальшого розвитку, що пояснюється як особливостями її історичного життя, так і тим, що вона розташована в зоні міжцивілізаційних контактів і, як результат, перебуває під впливом різноманітних соціокультурних укладів. Це призводить до того, що Україна зіштовхується з проблемою збереження своєї цілісності попри наявні відцентрові тенденції, викликані тяжінням представників різних соціальних груп та мешканців різних регіонів до орієнтації на зовнішні центри впливу. Тематизація й перетворення культурно-цивілізаційних відмінностей на чинник політичної мобілізації виступає джерелом напруги, що спричиняє додаткові суспільні розколи (Пирожков С. І., Майборода О. М., Шайгородський Ю. Ж., 2016).

2. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Внутрішньополітичні і зовнішньополітичні вектори розвитку Української держави можливі лише за умови реальної суспільної консолідації громадян, що суттєво ускладнене війною та системною кризою в цілому. Тому на порядку денному – чітке виокремлення тих характеристик суспільства, що формують основу проблемної зони консолідації, загрозу національній безпеці та розвитку країни. Таким чином, кристалізується низка питань, окрім тих, що визначають готовність до вибору щодо геополітичного становища України, які стосуються внутрішньої зорієнтованості державної політики та психологічного стану суспільства, що по-різному впливають на об'єднавчі процеси серед груп, спільнот, інституцій, влади та держави або ж виступають їх наслідками. За результатами узагальнення теоретичних та емпіричних пошуків сюди можна

віднести проблеми вертикальної та горизонтальної дезінтеграції, деконсолідації українського суспільства. Першу групу ставлять: ставлення і оцінку російсько-української війни громадянами, проблему корупції на різних соціальних рівнях як одну з ключових; ефективність влади / стійкість державних інститутів, рівень довіри на всіх векторах політико-психологічних та соціальних відносин (падіння довіри до влади). До проблем «горизонтальної» консолідації належать: архітектоніка політичних та соціальних відносин (розділення українців на тих, «хто воює» та «потерпає від війни» та на тих, хто ховається від мобілізації або «відсиджується» за кордоном, прагне втекти від реальності, «втомлених» та таких, котрі не ідентифікують себе з країною та її трагедією, або взагалі наживаються на війні; загроза розгортання в українському суспільстві резонансних руйнівних внутрішніх конфліктів між двома або кількома значними групами українського соціуму або якоюсь однією групою і державою, зокрема й на регіональному рівні; розпад локальних громад вздовж лінії фронту, а також на окупованих територіях, релокація або знищення підприємств, установ, зникнення релігійних громад, розрив сімейних і дружніх зв'язків. Як наслідок – руйнування чи докорінна трансформація локальних ідентичностей, потреба у «перезавантаженні» локальних міфів, конфліктність – між суспільними та національними групами, політичними угрупованнями загроза роздмухування ворожнечі всередині України між окремими регіонами та групами населення, штучний розкол у суспільстві за умов, коли держава не пропонує чіткої збалансованої візії, відсутність чітких, спільних для більшості громадян ціннісно-орієнтованих домінант соціальної солідарності, згуртованості, консолідації (ідейність, патріотичність, духовність). До вище перелічених можна також віднести наступні, які не мають чіткого поділу на «вертикальні і горизонтальні»: діяльність проросійських сил, колаборантів у ЗМІ, соціальних мережах, політиці, деградація демократичних інститутів, обмеження політичних свобод, погіршення якості вертикального діалогу між владою та суспільством, діяльність російської розвідки та агентури, зокрема в органах влади, «втома від війни» відбувається на тлі поширених очікувань близької перемоги; вичерпання ресурсу резилієнтності громадян, психологічне виснаження громадян; відсутність чіткого образу майбутнього, політичні конфлікти – передусім між владою та опозицією, неефективна інформаційна політика, зовнішні впливи на інформаційний простір, збереження російських економічних, культурних, медійних впливів, тероризм, нереформована судова система, інфраструктурні проблеми внаслідок значних руйнувань, розвиток недовіри між політичним та військовим керівництвом, бідність, кіберзагрози, криза соціальної сфери (падіння якості освіти, охорони здоров'я, зменшення соціального захисту, скорочення та розбалансування освітньо-наукової сфери), проблеми із соціальною реінтеграцією ветеранів, різниця між очікуваннями та реаліями в момент закінчення війни, формування привілейованих категорій громадян при отриманні дозволів для виїзду за кордон, продовольча загроза – внаслідок чималої втрати посівних площ та зменшення урожайності, нелегальна міграція, міжнаціональні конфлікти, протести через примусову мобілізацію тощо.

Всі перелічені проблеми, які загрожують національній безпеці, можна умовно поділити на проблеми-загрози воєнній безпеці, державного управління і політичних процесів, загрози по верикалі відносин між владою і суспільством, у сфері «горизонтальних» суспільних процесів, а також проблеми соціально-економічного ґтибу. В цілому, від вирішення зазначених проблемних позицій залежить не так розвиток та розбудова української державності, суспільства, народу, нації, як можливість нашого подальшого існування.

3. Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

Досягнення консолідації українського суспільства – це не лише бажана перспектива в процесі державо- та націє-творення, але перш за все (у світлі вище зазначеного) необхідна умова збереження незалежності та суверенітету України, що стає очевидним в умовах війни. Відповідно до заданої логіки, варто вести мову про заходи і/чи політики щодо консолідації суспільства з метою зменшення загроз національній безпеці, орієнтуючись на виміри їх реалізації. Зокрема, для початку, доцільно пригадати, що «цивілізаційний розвиток сучасної України передбачає взаємодію трьох консолідаційних процесів: національного, ціннісного, модернізаційного. Зважаючи на багатоаспектність і багатовимірність процесу консолідації суспільства, останній уже сам по собі має різноманітні (часом протилежні) практики застосування, є поліфункціональним і (за певних умов) навіть маніпулятивним. Консолідація як стан масової свідомості може бути простого, так би мовити, нижчого походження, а може мати більш складну, вищу наповненість. Тобто, вона є менш або більш духовною, залежною від рівня походження та якості цінностей, покладених в її основу» (Поліщук Ю., 2023).

Консолідація також основана на спільних цінностях та взаємодії, проте у її дослідженнях не завжди враховується взаємодія суспільства в цілому. Так, часто виокремлюють наступні види консолідації: національну, соціальну, політичну, етнічну, громадянську (Луцишин Г. І., 2023). Вона може бути різною за масштабами і функціонувати як на національному (суспільному) рівні, так і на рівні груп, коли йдеться про політичну, громадянську, соціальну консолідацію. Виділимо основні позиції, за яких сучасні вітчизняні дослідники, залежно від виокремлення основної функції консолідації та її перспективних можливостей в реалізації, говорять про неї як про: позитивну форму організації (Пилявець Р., Луцишин Г.); взаємодію і згоду соціальних груп (Горшкова М.); чинник ефективних соціальних дій (Степико М.). Услід за Фроловим П., вважаємо, що консолідація є специфічним видом єдності, який полягає у готовності учасників до спільних дій та наявність в них спільної мети.

Згідно з іще одним підходом, наразі задіяні різні види консолідації, але найбільш активно – політична, демократична і національна. Всі три види напряду залежать від успішності досягнення соціальної солідарності громадян, особливо в стосунку інтеракції «суспільство-держава». Політична консолідація покликана змінювати саму політичну систему з її соціальними, державними і недержавними відносинами та політичним життям, а також приводить до

позитивних змін в політико-владних і громадських структурах, забезпечує розвиток країни і суспільства. Політично консолідуватися можуть члени суспільства з різною етнічною, конфесійною приналежністю, різним соціальним і культурним станом, політична діяльність може бути спрямована як на підтримку існуючої політичної системи, так і на її трансформацію. Політичний аспект консолідації включає в себе такі складові: оптимальність державного устрою, тобто баланс між централізацією та децентралізацією; реальна забезпеченість прав національних та інших меншин, їх представленість у владі; демократичні взаємини між владою та суспільством; захищеність громадянських прав і політичних свобод. При цьому напрошується висновок, що політична консолідація можлива в Україні лише за умови створення єдиного простору людської взаємодії для усіх сегментів суспільства. Проектуючи ці положення на процес цивілізаційного вибору України, можна стверджувати, що саме від політичної консолідації залежить формування в Україні «суспільства партнерства» як важливої складової цивілізаційного вибору. Суспільство взаємодії соціальних груп, народу і влади на основі спільних цінностей, які актуалізуються національною інтелектуальною елітою – це суспільство партнерства політичних партій та груп, для яких гідне майбутнє країни є важливішим за корпоративні інтереси і які, відповідно, здатні до консенсусу. Це означає відповідальність правлячого класу і відкритість влади, налаштованої на творчий діалог між політичною та інтелектуальною елітами (Пирожков С., 2016).

Разом з тим, практика свідчить, що важливою складовою суспільної консолідації навколо цивілізаційного вибору є консолідація демократії (демократична консолідація). Адже основою цивілізаційного вибору України є створення повноцінного відкритого суспільства, основними елементами якого є громадянське суспільство, демократична соціально-правова держава. Цей процес розвивається у трьох площинах: політико-правовій, суспільній та культурній. Важливу роль у процесі демократичної консолідації відіграє наявність і розвиненість громадянського суспільства, що є засадничою умовою «продуктивного цивілізаційного вибору» українців на користь «євроатлантичних цінностей». Зокрема, в Україні саме громадянське суспільство може сприяти формуванню політичної нації, пошуку шляхів та механізмів, які б усували проблеми розколотості суспільства, поєднували б різні колективні ідентичності, затверджували б відповідні правила суспільної гри, шукали б порозуміння між «групами інтересів» та суспільними секторами.

Ще одним видом суспільної консолідації, який має великий вплив на формування цивілізаційного вибору є національна консолідація (консолідація нації). Без неї неможливо досягти стратегічних цілей у діяльності нації та держави, оскільки саме вона є необхідною передумовою для стабільного політичного розвитку, впровадження реформ, стабілізації економіки та подальшого національного розвитку. Найчастіше проблема національної консолідації розглядається в контексті соціальних процесів, розвитку національних рухів, у вивченні проблеми національної безпеки. Національна консолідація розглядається як процес, спрямований на зміцнення й об'єднання

етнонаціональних груп, які утворюють націю, шляхом поступового усунення бар'єрів і формування спільних цінностей, інститутів (політичних, економічних, соціальних, духовних) для досягнення спільної мети. Разом з тим, основу національної консолідації становлять не лише такі формальні ознаки, як усвідомлення належності до однієї держави, громадянство, а й спільні інтереси та значна міра культурної єдності, яка виникає завдяки формуванню в полікультурному суспільстві значного обсягу поділюваної усіма культури, котра обслуговує суспільні інститути. Вона формується навколо певної етнокультурної серцевини (ядра). Світова практика свідчить, що головними принципами національної консолідації є: створення атмосфери взаєморозуміння і довіри між етнічними меншинами незалежно від політичного і соціального стану; розвиток поліетнічного суспільства на принципах толерантності, діалогу, національної спрямованості, честі та гідності; створення сприятливих умов для збереження етнонаціональної ідентичності, наступності поколінь; розвиток культурної самобутності титульного етносу, вдосконалення правових основ регулювання національних відносин.

Перехід до нових стандартів суспільно-політичного життя є можливим лише за умови скоординованої та узгодженої взаємодії усіх її етнічних спільнот. При цьому необхідними є ґрунтовні перетворення у гуманітарній сфері. Зокрема: вироблення інтеграційної соціогуманітарної політики, спрямованої на формування єдиної політичної нації, формування сучасної української ідентичності; формування в Україні єдиного інформаційного простору; гнучке розв'язання мовного питання; зміцнення громадських і культурних зв'язків між російськомовними і україномовними регіонами.

Підводячи певні підсумки, потрібно зазначити, що суспільна консолідація здатна інтегрувати суспільство в єдиний цілісний соціальний організм і вплинути на цивілізаційний вибір України. Це виявляється в тому, що вона сприяє поширенню ідей, створює умови для зміцнення позицій суверенітету та незалежності в державі, виступає чинником систематизації законодавства та системи управління, сприяє вдосконаленню організаційних форм і комунікації в системі відносин «суспільство – нація – держава» тощо.

Важливою рисою сьогодення є глобальність світу. Такий феномен, як еміграція з України, яка відбувається в ситуації російсько-української війни, – це, по суті, вирок суспільно-політичній системі, яка нездатна консолідувати українське суспільство (Майборода О. М., 2017). Війна, особливо коли вона справедлива та захисна, часто об'єднує суспільства, дозволяє забути про соціальні та політичні конфлікти всередині нього, створює відчуття єдності в оцінці причин війни та відповідальності за її початок.

Важливо, щоб у процесі державотворення в сучасному українському суспільстві були створені умови для формування інститутів громадянського суспільства, здатних захищати територіальну єдність держави та сприяти сталому розвитку. Консолідація суспільства неможлива без спільних цілей та інтересів, єдності дій. Таким чином, соціальна єдність країни являє собою єдність всіх громадян, засновану на загальному відчутті зрілості. Тому шлях

соціальної консолідації лежить через налагодження партнерських відносин між основними суспільними групами, соціальну підтримку населення владою, а отже, координацію соціальної сфери суспільства, соціальну консолідацію, яка сама по собі являє зацікавлену участь громадян в інтересах міста, регіону, країни як цілісного організму. У цьому контексті можна вести мову про державну політику і заходи мінімізації рівня загроз національній безпеці у наступних сферах: (1) антикорупційної боротьби, (2) підвищення управлінської якості, (3) вирішення проблеми протидії деструктивним впливам РФ в інформаційній сфері та галузі інформаційних технологій, (4) протидії антиукраїнській діяльності у різних сферах суспільної діяльності, а особливо (5) збереження єдності українського суспільства, недопущенню поглиблення розколів ідентичностей, (6) формування державної ветеранської політики, (7) протидії політичним розколам, (8) протидії загостренню демографічної кризи.

Національна консолідація – це стан суспільства, що не може виникнути спонтанно, а є результатом дії певних факторів, серед них все більшу роль відіграють свідомі та організовані зусилля політичних акторів, особливо політичних еліт. Місцева громада та люди можуть інтегруватися заради певних цілей, але найбільш типовим і розвинутим випадком політичної інтеграції є рівень національної держави, і класичним засобом цієї інтеграції є звернення до національної ідентичності. Лише демократична консолідація залучає до досягнення національної консолідації максимальну кількість членів суспільства на засадах добровільної і творчої участі, конкурентності, раціоналізму і критичного мислення. Війна загострює проблему консолідації української нації як гаранта національної безпеки. Зростання патріотизму об'єднує громадян України, це свідчить про становлення української політичної нації та знаменує формування нових настроїв що можуть і мають бути основою для нового самоусвідомлення, консолідації, мобілізації та самоорганізації тощо. Вимір безпеки має вирішальне значення, тому що вона відіграє ключову роль у підтримці країни та її політичної еліти. Загалом питання національної безпеки країни полягає у консолідації суспільства навколо демократичних передумов. Демократія можлива лише за умов об'єднання громадянського суспільства та національної еліти в ньому, їх спільне бажання конструювання соціальної, правової та політичної свободи.

Пацало Ольга Олександрівна,
магістрантка, ПВНЗ “Європейський університет”
ПВНЗ “Європейський університет”
e-mail: o.pacalo@e-u.edu.ua

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ:

ОСОБЛИВОСТІ І НЕВИРІШЕНІ ПИТАННЯ

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

Консолідація в Україні здійснюється в умовах значного зовнішнього тиску та внутрішніх викликів. Війна на сході України та анексія Криму Російською Федерацією стали потужними каталізаторами для формування нової української ідентичності. Війна сприяла пробудженню національної свідомості та зміцненню патріотизму серед українців (Залізник, О. М. 2019). Це, в свою чергу, стимулювало процеси консолідації на базі національних цінностей та ідеалів.

Однією з головних особливостей є також формування єдиного інформаційного простору. В умовах інформаційної війни, що ведеться проти України, надзвичайно важливо забезпечити суспільство правдивою та об'єктивною інформацією. Формування єдиного інформаційного простору є необхідним для побудови згуртованого суспільства (Гринев, В. І. 2018). Це включає як державні ініціативи, так і активну участь громадянського суспільства у боротьбі з дезінформацією та пропагандою.

Значну роль у консолідації відіграє активізація громадянського суспільства. В умовах загроз національній безпеці громадянське суспільство стає важливим елементом стійкості та адаптивності нації. Це включає волонтерські рухи, громадські ініціативи та проекти, спрямовані на підтримку військових та постраждалих від конфлікту. Громадянське суспільство є ключовим фактором у зміцненні національної єдності та протидії зовнішнім загрозам (Ворона, Т. М. 2019).

2. Які не вирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Значну загрозу представляє відсутність ефективного механізму інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та ветеранів бойових дій. Ці групи населення стикаються з багатьма соціально-економічними проблемами, такими як безробіття, недостатній доступ до медичних та соціальних послуг, а також психологічні травми, що залишилися після війни. Відсутність інтеграційних програм для внутрішньо переміщених осіб призводить до їх маргіналізації (Лазарев, О. С. 2020). Така маргіналізація може спричинити зростання соціальної напруги та конфліктів, що підриває стабільність у суспільстві.

Проблема політичної поляризації продовжує залишатися серйозним викликом для консолідації українського суспільства. В умовах інформаційної війни та активної зовнішньої пропаганди, спрямованої на розкол українського суспільства, політична поляризація набуває нових форм. Це посилює розкол між різними регіонами, соціальними групами та політичними силами в країні. Політична поляризація створює додаткові бар'єри для формування єдиного національного нарративу та спільного бачення майбутнього (Ковальчук, В. І. 2019). Це, в свою чергу, сприяє дестабілізації політичної ситуації та може бути використано зовнішніми силами для підриву національної безпеки.

Важливим аспектом є питання інформаційної безпеки. В умовах сучасної гібридної війни інформаційні атаки стали звичним явищем. Зовнішні актори активно використовують дезінформацію та пропаганду для розколу суспільства, поширення паніки та недовіри до державних інституцій. Недостатня увага до інформаційної безпеки підриває здатність суспільства до опору зовнішнім загрозам (Сидоренко, Н. П. 2020). Це створює додаткові виклики для консолідації суспільства та зміцнення національної єдності.

3. Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

Одним із ключових заходів є розвиток національної ідентичності через освіту та культуру. Освіта є фундаментом для формування патріотичних цінностей та національної єдності" (Ворона, Т. М. 2019). Важливо включати в освітні програми елементи історії, культури та мови, які сприятимуть формуванню спільного національного нарративу та розумінню важливості національної єдності. Ці заходи повинні охоплювати всі рівні освіти – від початкової школи до вищих навчальних закладів.

Важливе завдання полягає у впровадженні соціально-економічних програм, спрямованих на підтримку вразливих груп населення, таких як внутрішньо переміщені особи та ветерани бойових дій. Це можуть бути спеціальні програми працевлаштування, професійної перепідготовки, психологічної підтримки та соціальної адаптації. Соціально-економічна підтримка внутрішньо переміщених осіб та ветеранів є ключовим елементом інтеграційної політики (Лазарєв, О. С. 2020). Ці заходи сприятимуть їхній успішній інтеграції в суспільство та зменшуватимуть соціальну напругу.

Важливим аспектом є активізація громадянського суспільства через підтримку місцевих ініціатив та розвиток волонтерського руху. В умовах зовнішніх загроз громадянське суспільство є важливим елементом стійкості та адаптивності нації. Громадянське суспільство відіграє важливу роль у формуванні національної єдності та протидії зовнішнім загрозам (Ковальчук, В. І. 2019). Це може включати підтримку громадських організацій, волонтерських рухів, а також ініціатив, спрямованих на підвищення громадянської активності та участі у прийнятті рішень.

В умовах сучасної гібридної війни інформаційна безпека є критично важливою для захисту національної єдності та протидії пропаганді та

дезінформації. Необхідно розвивати національні медіа, підтримувати незалежну журналістику, а також запроваджувати освітні програми з медіаграмотності. Медіаграмотність є ключовим інструментом у боротьбі з дезінформацією та пропагандою (Сидоренко, Н. П. 2020). Це дозволить суспільству краще розуміти та аналізувати інформацію, зменшуючи вплив деструктивних інформаційних кампаній.

Поліщук Олексій Валерійович,
аспірант Інституту соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України
e-mail: polishchukav91@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ЗГУРТОВАНOSTІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВНУТРІШНІХ ТА ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

Консолідація українського суспільства в сучасних умовах війни з Росією має кілька виразних особливостей. Перш за все, вона відбувається навколо ідей збереження національної ідентичності та територіальної цілісності.

У відповідь на загрозу з боку Росії українці масово демонструють категоричне неприйняття ідей, що суперечать основним національним принципам. У свою чергу, це неприйняття відкрито доходить до агресивних дій щодо тих, хто не погоджується із загальноприйнятими переконаннями. Також слід зазначити, що консолідація українського суспільства не є однорідною, а протиріччя на перетині різних парадигм консолідації щоразу загострюються.

Серед утворених кластерів консолідації слід виділити наступні:

1. Безпосередня участь у збройному спротиві.
2. Волонтерська діяльність: люди об'єднуються для допомоги військовим та постраждалим від війни, що включає як активну волонтерську діяльність, так і пасивну підтримку через пожертви.
3. Інформаційна консолідація: поширення інформації про війну стає інструментом об'єднання. Люди активно діляться новинами та подіями, підтримуючи інформаційний фронт.
4. Пасивна та унікаюча консолідація: також є частиною загальної картини консолідації, де різні групи суспільства знаходять свої способи адаптації до умов війни.

2. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Невирішені питання консолідації українського суспільства становлять серйозну загрозу розвитку країни. Як результат, соціологічні опитування свідчать про поступове змінення ставлення людей до сучасних подій та поступовий злам парадигми, на якій ґрунтувалася консолідація українського суспільства у 2022 році.

Серед найбільш чутливих невирішених питань консолідації українського суспільства слід виділити наступні:

1. Важливими нерозв'язаним питанням консолідації є відсутність фундаментальних основ, на яких базується соціальна згуртованість

великих груп, а саме: відсутність точного розуміння суспільством своїх цілей та завдань на стратегічну перспективу. Відсутність такого розуміння породжує розбіжності та невпевненість серед тих, хто консолідувався на початку війни.

2. Крім того, значним нерозв'язаним питанням є проблема комунікації всередині суспільства. Велика кількість суперечливої інформації, що надходить з різних джерел, включаючи суперечливі заяви від топ-чиновників, лише погіршує ситуацію. Невизначеність та відсутність чітко комунікованих реалістичних цілей порушують консолідацію українського суспільства.
3. Спроби сформувати моноетнічне суспільство в полікультурній країні, якою є Україна, також є важливим нерозв'язаним питанням. Ці спроби можуть призвести до поглиблення розколів в суспільстві, яке завжди характеризувалося багатонаціональністю та культурним різноманіттям.

3. Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

Для зменшення загроз національній безпеці через консолідацію українського суспільства необхідно впровадити низку заходів і політик, спрямованих на вирішення ключових проблем.

Перш за все, слід сформулювати чіткі, зрозумілі та реалістичні цілі та завдання на стратегічну перспективу, які будуть ефективно донесені до українського суспільства. Важливо, щоб ці цілі були конкретними, вимірюваними, досяжними, релевантними та обмеженими в часі (SMART-принцип). Їх підкріплення реальними можливостями країни та суспільства забезпечить довіру громадян.

Покращення комунікації всередині суспільства є наступним важливим кроком. Це можна досягти шляхом створення ефективної ієрархічної структури для передачі важливих повідомлень населенню. Така структура повинна забезпечити чітке та зрозуміле сповіщення про стратегічні цілі та завдання.

Не менш важливим є дотримання принципів справедливості та законності державою. Відсутність справедливості та законності підриває довіру до заявлених цілей і завдань, що гальмує консолідацію суспільства. Рівність перед законом, а також дотримання прав і обов'язків кожного громадянина незалежно від його соціального статусу та матеріального стану, формує довіру до реалістичності досягнення визначених цілей і завдань.

Високий рівень корупції у державному апараті є одним з найбільших викликів, що підриває довіру до держави та її інституцій. Для зменшення загроз національній безпеці необхідно боротися з корупцією та підвищувати рівень прозорості та відповідальності.

Крім того, важливо сформувати комплексний підхід до ідеологічної роботи з полікультурним українським суспільством. Цей підхід має ґрунтуватися на взаємоповазі різних культурних та релігійних особливостей представників різних регіонів країни. Сприяння вирішенню конфліктів через цивілізовані

інтелектуальні дискусії та в рамках правового поля України також є критично важливим.

Таким чином, реалізація цих заходів сприятиме зменшенню загроз національній безпеці, зміцненню соціальної згуртованості та забезпеченню стабільного розвитку України.

Самойлова Олена Миколаївна,
студентка 1 курсу групи ФПСТ 251/3-мз
спеціалізації “053 Психологія”
факультету психології та соціальних технологій
ПВНЗ “Європейського університету”
e-mail: o.samoylova@e-u.edu.ua

ПОТРЕБА У НОВОМУ ПІДХОДІ ДО КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

Відповідь: У 2022 році сусідня країна розпочала жорстоку повномасштабну війну проти нашої держави, яка досі триває. Та ця війна не лише спричинила невимовні страждання та руйнування, вона стала каталізатором для консолідації українського суспільства. Адже в умовах шоку та неймовірної небезпеки українці продемонстрували вражаючу єдність та згуртованість.

Вже в перші дні, подолавши першочерговий шок від початку нападу, українці мобілізувалися на всіх рівнях. Представники різних верств населення, від волонтерів до бізнесменів, об'єднали свої зусилля для підтримки армії та цивільного населення. Вони проявляли неабияку самовідданість та взаємодопомогу, ділилися їжею, одягом, дахом над головою, а також підтримували один одного морально. До лав ЗСУ вишукувались черги чоловіків та жінок, готових боронити незалежність України.

І хоча раніше серед українців простежувалося багато роз'єднуючих суспільство наративів, цій вражаючій консолідації сприяли:

- спільний ворог. Довгий час українці, яких російська пропаганда поділяла на «східняків» і «западенців» об'єдналися навколо спільної мети – захисту своєї країни, своїх рідних та домівок;
- багато громадян в цей момент відчували невимовне почуття любові до Батьківщини та гордість за свою країну. Ці почуття стали потужними мотиваторами для консолідації;
- образ сильного лідера. Президент України Володимир Зеленський з перших днів війни став символом єднання та стійкості українського народу. Він не залишив свій пост попри небезпеку. Така мужність, рішучість та чітка позиція надихнула українців на боротьбу.

В результаті цього наша нація не лише здивувала самих себе, але й весь світ своєю стійкістю та об'єднаністю. Цю єдність підтверджують і результати опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» у березні 2022 року. Адже незважаючи на повномасштабну війну, 76% українців відзначало, що країна рухається у правильному напрямку. Це найвищий показник за всю історію опитувань, що засвідчив високий рівень згуртованості українського суспільства,

попри такий складний час (НІСД. Безпрецедентна консолідація українського громадянського суспільства у протидії російському вторгненню, 2022).

Отже, консолідація українців в умовах російської агресії стала історичною подією, яка продемонструвала світу силу єднання та стійкості українського народу.

2. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

На початку повномасштабного вторгнення та протягом року після нього рівень єднання українців був найвищим. Після першого року війни наступив період оптимізму, який згодом почав згасати. На тлі втоми від війни, соціальних та економічних проблем, а також інформаційних атак ворога, в українському суспільстві почали з'являтися тріщини. Єдність, яка колись здавалась непорушною, почала розмиватися, а люди знову почали ділитися на різні табори.

Звісно існує багато причин, які сприяли цьому процесу. Деякі з них пов'язані з наслідками війни, такі як: безперервний стрес, втрата близьких, економічні труднощі. Але в суспільстві знову почали виринати ті, невирішені питання, що існували в ньому протягом довгого часу. До основних з них належать:

- історичний та культурний поділ. Багата та складна історія нашої держави, зазнавала за час свого розвитку впливу різних культур, що часто насаджувались насильно. Різні мовні впливи, що десятиліттями підкріплювалися російською пропагандою, яка ділила суспільство лише за мовною приналежністю, досі призводять до розбіжностей у поглядах серед українців;
- корупція та недовіра до влади. У перший рік повномасштабної війни, попри неймовірні зусилля простих українців, які часто були готові віддати останнє, багато представників влади тільки збільшили свої зловживання. Кількість викритих беспрецедентних випадків крадіжок гуманітарної допомоги та потреб для ЗСУ призвели до тотальної недовіри до влади та розчарування серед населення;
- поглиблення соціально-економічної нерівності. В Україні завжди існувала значна нерівність у доходах, доступі до ресурсів та можливостей. Але під час війни вона ще більше поглибилась. Економічна криза, люди, що втратили свої домівки – збільшили частку населення, що має обмежені фінансові можливості. Наразі ця нерівність підігріває соціальну напругу та невдоволення.

Важливо зазначити, що роз'єднання українців не є однорідним процесом. Воно проявляється по-різному в різних групах населення та регіонах країни. Існують розколи за мовними, політичними, релігійними та іншими ознаками. Але поглиблення цих протиріччєв несе в собі серйозні загрози для консолідації українського суспільства. Адже роз'єднане суспільство не зможе ефективно протистояти ворогу, будучи в такому випадку занадто вразливим до внутрішніх конфліктів та маніпуляцій.

3. Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

Зараз консолідація знову стає нашою метою, адже вона потребує нового підходу, який ґрунтується на раціональних стосунках та повазі до різноманітного досвіду. Але на жаль не існує простих рішень для консолідації суспільства. Це складний та довготривалий процес, який потребує спільних зусиль влади, громадянського суспільства та кожного з нас.

Вважаю, що новий підхід до консолідації має ґрунтуватися на глибокому розумінні причин роз'єднання та враховувати нові реалії. Він має бути комплексним та охоплювати всі сфери суспільного життя. Важливими заходами для консолідації українського суспільства, що наразі є необхідною для зменшення загроз національній безпеці є:

- налагодження відкритого та чесного діалогу між різними групами населення на рівні держави. Це сприятиме розумінню проблеми одне одного, знаходженню спільних;
- влада має зробити все можливе, щоб повернути довіру людей. Це потребує прозорості, підзвітної діяльності та дієвих реформ;
- як на рівні держави, так і на рівні кожного українця має забезпечуватись підтримка тих, хто найбільше постраждав від війни: переселенців, учасників бойових дій, їх сімей, людей з інвалідністю та інших вразливих верств населення;
- важливо виховувати у підростаючого покоління патріотизм та повагу до різноманіття. Це допоможе їм вирости свідомими та відповідальними громадянами, які готові до єднання заради спільної мети.

При цьому нам варто розуміти, що консолідація суспільства – це не лише завдання влади. Це відповідальність кожного українця. Ми маємо усвідомлювати, що єднання – наша сила. Тільки разом ми зможемо подолати всі виклики та збудувати вільну, демократичну та процвітаючу Україну.

Сіверс Зінаїда Феодосіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу психології політико-правових відносин,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
e-mail: nok55@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-2950-0741

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ ТА ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

Безпека і консолідація суспільства є найважливішими факторами, що сприяють ефективній політиці будь-якої держави. Безпека є основним інтересом нації та передумовою для впорядкованого розвитку держави. Наразі національна безпека України охоплює ширший часовий і просторовий масштаб, ніж будь-коли в історії, і включає в себе більш складні внутрішні та зовнішні чинники. Тому нам потрібен комплексний підхід для вирішення низки викликів і загроз, які стоять перед країною.

Безпекова політика — це більше, ніж сума дипломатичних і військових засобів, вона повинна інтегрувати наші дії в усіх сферах діяльності. Над безпекою повинно працювати все суспільство, ми повинні посилити нашу компетентність у протидії відкритим і прихованим нападам на наші цінності.

Безпека виникає не тільки з відсутності загроз (їх відсутності чи усунення), але й в результаті творчої діяльності суб'єкта та мінлива у часі, тобто має характер соціального процесу (Kamiński, 2019). Безпека також відноситься до емоційної зони. Її природа може бути особистою чи соціальною, якщо йдеться про колективне відчуття безпеки. Хоча суб'єктивні фактори не визначають фактичний стан безпеки, вони відіграють важливу роль у її формуванні.

Безпека розуміється як процес, в якому стан безпеки та її організація схильні до динамічних змін відповідно до природних змін безпеки. Тому немає такого поняття, як постійна, гарантована безпека. Іншими словами, безпека як процес означає безперервну діяльність окремих людей, місцевих спільнот, держав та міжнародних організацій. У самому загальному вигляді національну безпеку можна визначити як оцінку ступеня задоволення базових потреб людини, таких як потреби в існуванні, ідентичності, процвітанні. Безпека — це здатність нації захищати свої внутрішні цінності від зовнішніх загроз.

Нова соціальна реальність, спричинена війною, торкнулася всіх соціальних верств населення, усіх суспільних суб'єктів. Змінилася сутність і динаміка всіх соціальних процесів, а загроза безпеці, що сприймається, є значним предиктором консолідації суспільства.

Національна безпека належить до ситуації, за якої державна влада, суверенітет, єдність і територіальна цілісність, добробут народу, сталий економічний і соціальний розвиток та інші основні інтереси держави перебувають у відносній безпеці та є вільними від внутрішніх і зовнішніх загроз, а також до спроможності гарантувати постійний стан безпеки.

Національна безпека є інтегральною і системною. Тобто національна безпека в різних галузях являє собою взаємопов'язане ціле, а ситуації безпеки в різних галузях взаємодіють одна з одною. Протилежність безпеки — небезпека або ризик. Наразі можна виділити декілька чинників, які загрожують національній безпеці. Найголовнішим і таким, що спричинив появу низки негативних чинників є війна, яка посилила:

- кризи системи внутрішньої безпеки;
- енергетичну кризу та кризи стратегічних поставок;
- економічну кризу;
- дестабілізацію екологічної системи;
- кризи соціальної системи;
- демографічну кризу;
- міграційну кризу тощо.

Щоб усунути або мінімізувати вплив негативних чинників на національну безпеку ми повинні передбачити можливі сценарії загроз та розробити сценарії протидії у кожній зі сфер, які можуть опинитися під загрозою.

Серед факторів, що потребують постійного моніторингу і ретельного аналізу є:

- загальний стан держави;
- верховенство права;
- дотримання основних прав людини;
- громадянське суспільство та засоби масової інформації;
- взаємодія центральної влади з громадами і механізми вирішення конфліктних питань;
- соціальна та регіональна рівність/нерівність;
- стан (рівень) соціальної згуртованості суспільства тощо.

Важливою складовою національної безпеки є соціальна безпека У процесі соціальної трансформації чинники, що впливають на соціальну безпеку та стабільність, стають дедалі помітнішими. Підтримка соціальної безпеки потребує багатостороннього підходу. Однією з важливих умов цієї безпеки є соціальна згуртованість.

Відмінною рисою сучасного суспільства є його диференціація, але впорядковане і сильне суспільство має об'єднувати як диференціацію, так і інтеграцію в єдине ціле. Надмірна диференціація інтересів і диференціація різних соціальних систем може спричинити соціальні суперечності, соціальні конфлікти і навіть розпад суспільства. Підтримання соціальної безпеки потребує ефективної інтеграції, яка вимагає соціальної згуртованості та доцентрової сили.

Будь-який соціальний організм існує за рахунок ресурсів, які задовольняють його потреби і є відповіддю на запитання про його сенс, причини його виникнення та форми його існування в майбутньому. Рівень адекватності відповіді на ці запитання відобразатиме рівень національної та громадянської ідентифікації, рівень інтегрованості суспільства, розвитку солідарності. Інтеграція, разом з її підкомпонентами, розглядається як результат, оскільки вона є вертикальним і горизонтальним компонентом соціальної згуртованості, таким як довіра між людьми, довіра між людьми та державою, низький рівень міжгрупової тривожності, низька соціальна дистанція, схильність до прийняття відмінностей або переконання в необхідності пошуку мирних рішень конфліктів. Це відкриває шлях до різних аспектів інтеграції, таких як:

1) частіші транзакції між членами суспільства (підвищення економічної активності);

2) менша ймовірність того, що громадяни намагатимуться взяти безпеку або правові питання у свої руки за допомогою насильства;

3) більш толерантне політичне середовище;

4) справедливий доступ до послуг та можливостей.

У цьому контексті, наприклад, економічна інтеграція залежить від того, чи всі члени суспільства відчують, що вони мають майбутнє в цій країні, з точки зору наявності можливостей, активів та доходу для забезпечення життєвих потреб для себе та своїх близьких, таких як базові потреби виживання (їжа та житло, доступ до таких послуг, як охорона здоров'я, освіта чи захист). Більше того, якщо члени суспільства мають віру в те, що їхні права та безпека будуть поважатися та захищатися в межах їхньої країни (в тому числі всіма або більшістю інших членів суспільства, а також законними державними органами), можна сказати, що правова інтеграція в суспільстві сформувалася. В умовах низького рівня соціальної згуртованості менш імовірно, що державні органи або інші громадяни визнаватимуть, захищатимуть та/або поважатимуть такі права і свободи кожної особи та кожної соціальної групи.

Внутрішні чинники національної безпеки ґрунтуються не тільки на силі та контролі, але також потребують легітимності та соціальної згуртованості.

Як відомо, соціальна згуртованість, соціальна солідарність викликаються інтенсивністю загрози безпеці (Gehring, 2022; Steiner et al., 2023; Tilli, 1990). Наукові джерела з державного будівництва наводять докази того, що конфлікти між державами розширили їхній інституційний потенціал та зміцнили національну ідентичність. Зовнішня загроза може активувати гнів або тривогу, які можуть викликати ефект «згуртування навколо групи» (Lambert et al., 2011; Kizilova & Norris, 2023). Це може спонукати людей оновити, посилити або розширити свою ідентичність, оскільки вони більше цінують ті якості, які вони поділяють з іншими членами групи (Dehdari Gehring, 2021; Gaetner & Dovidio, 2012; Onuch & Hale, 2023). Але для цього необхідно, щоб конфлікт стосувався всієї групи, а не лише одного її сегмента. На жаль, вже сьогодні проявились ознаки диференціації суспільства з різних питань – ставлення до громадян, які перебувають на окупованих територіях, до внутрішньо переміщених осіб, до тих,

хто виїхав за межі країни тощо. Особливо це стало помітно після ухвалення, так званого, закону про мобілізацію (Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку», 2024). Ми побачили не лише доволі помітну кількість «ухилянтів», але й тих, хто їх підтримує.

Соціальна згуртованість – це сукупність поглядів і моделей поведінки, прийнятих окремими особами та інституціями, які в сукупності призводять до інклюзивного результату інтеграції, в якому жодна особа в суспільстві не стикається з системними бар'єрами щодо своєї економічної, правової або соціальної інтеграції. Системні бар'єри в цьому контексті можуть включати низку ситуацій – від упереджень, ненависті чи дискримінації – до загрози насильства. Соціальна згуртованість, як правило, концептуалізується навколо певних ключових факторів. Ці фактори зазвичай виводяться з гіпотетичного суспільства, яке має бути «ідеалом», до якого слід прагнути. У зв'язку з цим, конкретні програми, пов'язані з соціальною згуртованістю походять від попередньої ментальної конструкції про ідеалізоване згуртоване суспільство. У такому суспільстві очікується наявність наступних факторів:

- *Довіра та надійність.* Соціальна згуртованість вимагає, щоб члени суспільства довіряли один одному. Це стосується і людей з різних спільнот. Іншим компонентом довіри є відносини між владою та громадянами. Урядові інституції повинні бути прозорими по відношенню до членів суспільства та реагувати на їхні потреби.
- *Рівні можливості.* Як на національному, так і на субнаціональному рівнях інституції повинні забезпечувати інклюзивність та справедливість у сфері житла, транспорту, доступу до охорони здоров'я працевлаштування, освіти тощо.
- *Участь.* Рівень соціальної згуртованості є високим, коли всі члени суспільства мають рівний доступ до політичного представництва та впливу. І це не лише брати участь у голосуванні на виборах, але й право вільно висловлювати свою думку, брати участь в організаціях громадянського суспільства або об'єднаннях, мати доступ до державних службовців та до держаних послуг тощо.

Рівень участі визначають декілька факторів:

1) *Недискримінація.* Державні установи повинні мати недискримінаційний підхід і забезпечувати рівний доступ до економічних ресурсів та прав всім громадянам.

2) *Гендерна рівність.* Державі слід вжити заходів для забезпечення гендерної рівності на всіх рівнях суспільства. Необхідно створити правові перестороги для запобігання гендерному насильству та дискримінації за ознакою статі.

3) *Підтримка громадянського суспільства.* Держава повинна сприяти зміцненню соціальних зв'язків, утвердженню громадянських цінностей та співпраці між різними групами суспільства.

4) *Визнання різноманітності та прийняття відмінностей.* Повага до людей з різним соціальним та/або етнічним походженням, стилем життя, поглядами та культурами є критично важливим фактором для соціальної згуртованості.

5) *Мирне вирішення конфлікту.* Вирішення конфлікту – це неформальний або формальний процес, за допомогою якого дві або більше сторони намагаються вирішити свою суперечку мирним шляхом. Прихильні члени групи прагнуть подолати групові суперечки шляхом відкритого спілкування з рештою групи та шляхом колективних переговорів. Навіть якщо виникає міжгруповий конфлікт, суспільство із соціальною згуртованістю зможе впоратися з цим ризиком, не вдаючись до насильства.

У зв'язку з вище зазначеними факторами, соціальне втручання, політика держави, що проводиться з метою підтримки соціальної згуртованості, повинна мати наступні цілі:

- *Розвинути спроможності* урядових та неурядових організацій як на національному, так і на субнаціональному рівнях інституціоналізувати та практикувати принципи довіри, реагування, підзвітності, недискримінації, політичної участі та плюралізму.
- *Підвищити стійкість* соціальних груп, які стикаються з ризиком виключення, щоб вони мали можливість брати участь у соціальних і політичних процесах.
- *Формувати та розвивати* соціальні сфери, види діяльності та платформи, які виходять за межі групових кордонів щоб люди з різними ідентичностями могли взаємодіяти, будувати та зміцнювати зв'язки, співпрацювати задля досягнення спільної мети.

Програми підтримки соціальної згуртованості, як правило, розробляються та впроваджуються в умовах, коли принципам соціальної згуртованості загрожують різні негативні явища. Для нас таким явищем безумовно є війна та її наслідки, які країна буде відчувати ще тривалий час. Тому вже сьогодні потрібно розробити комплексну програму втручань для зменшення упереджень і зміцнення згуртованості на рівні держави, а не лише на рівні окремих науковців або наукових установ.

Масштаб, цілі та зміст такого соціального втручання повинні ґрунтуватися на результатах ретельного контекстуального дослідження, яке допоможе виконавцям програми визначити та уточнити наступні компоненти втручання:

- *часові рамки* програми;
- *цілі:* економічна (у тому числі фінансова) інклюзія, соціальна інклюзія (включаючи послуги психосоціальної підтримки), правова інклюзія цільових груп (включаючи послуги, пов'язані з правовим захистом); конкретні заходи та програми для досягнення обраних цілей;
- *конкретні регіони, громади, які будуть включені в програму;*
- *конкретні цільові групи, які будуть охоплені заходами програмами;*
- *кількість населення, яке буде охоплено заходами;*
- *вибір партнерів для співпраці протягом усього втручання;*

- *запобіжні заходи, яких необхідно взяти, щоб не завдати шкоди цільовій групі.*

Аналіз контексту повинен включати два виміри: *кількісний та якісний*. Кількісний вимір стосується визначення рівня соціальної згуртованості в місцях проживання цільові групи. Слід зазначити, що за останні десять років міжнародні організації розробили та запровадили кілька індексів, таких як SCORE, PSCAR, VALCOS, для кількісної оцінки стану соціальної згуртованості в конкретному соціальному контексті та в конкретний час. Застосування цих індексів дає змогу отримати результати про ступінь соціальної згуртованості відповідно до заздалегідь визначеними параметрами згуртованості. Такі індекси також демонструють кореляції між соціальною згуртованістю та іншими пов'язаними змінними та індикаторами. Вони надають виконавцям політики втручання загальну картину стану соціальної згуртованості. Вітчизняні соціологи вже проводять такі дослідження.

Якісний вимір полягає в діагностиці факторів, що зумовлюють наявність або відсутність соціальної згуртованості, а також у вивченні конкретних шляхів впливу на цільову групу. Якісний вимір потребує ґрунтовної роботи науковців-психологів.

Різні суспільства мають різні вразливості, залежно від того, як влаштовані їх ідентичності. Чим більш надихаючою та привабливою є національна ідея, тим менш уразливим, більш згуртованим і безпечнішим є суспільство. Найбільше підвищує соціальну згуртованість, посилюючи доцентрову силу, допомагає зміцнити соціальну стабільність та сприяє соціальному прогресу – *ідентичність*. Ідентичність є важливою змінною в національній безпеці. Криза національної ідентичності неминуче призводить до вразливості національної безпеки. Дані різних досліджень дають нам вагомні підстави для висновку про те, що з погляду національної ідентичності українське суспільство наразі є досить однорідним.

Основою для формування національної ідентичності є спільні цінності. Основні цінності є важливими стабілізаторами держави. Формування основних цінностей означає встановлення найбільшого спільного знаменника в царині цінностей, з яким згодні всі люди і які є фактором формування національної ідентичності.

У наш час загрози змінюють свій характер і пов'язані з ними виклики безпеці. Деякі загрози зникають, інші зберігаються або з'являються з більшою силою. Політична нестабільність, економічні та соціальні проблеми держави значною мірою пояснюються відсутністю належних етичних засад у людей, які представляють інституції, наділені суспільною довірою. Патології, що виникають у публічній сфері, впливають на дезінтеграцію суспільних зв'язків, зниження довіри до держави та демократичних інституцій.

З точки зору формування ідентичності та підтримки соціальної безпеки ми маємо виділити три аспекти нинішнього процесу конструювання та інтерпретації основних цінностей.

По-перше, зосередитися на побудові легітимності та на укріпленні моральних засад державної системи. По-друге, зосередитися на побудові та

укріпленні національних інституцій. По-третє, зосередитися на соціальних цінностях, щоб установити домінантні цінності суспільства, справді досягти згуртованого ефекту основних цінностей.

Забезпечення національної безпеки неможливе без досягнення консенсусу цінностей та інтересів особистості, соціальних груп, суспільства і держави. Домінантний набір цінностей може надати поштовх згуртованості суспільству – особливо в такий складний період, який переживає наша країна.

Наразі, Україна задекларувала свої цінності. Вони ґрунтуються на недоторканні гідності кожного та охоплюють демократію, верховенство права та права людини, зокрема право на життя і фізичну недоторканість, свободу думок, преси, зборів і релігії, рівні права для всіх і право на вільний розвиток особистості. Захист цих цінностей можливий через політику інтегрованої безпеки, тобто спільну взаємодію всього суспільства, всіх ресурсів та інструментів. Лише таке поєднання, може всебічно гарантувати безпеку нашої країни та її зміцнення проти зовнішніх загроз.

Беручи до уваги той факт, що безпека нашої країни, як її прийнято розуміти, безпосередньо пов'язана із зовнішніми загрозами, то всі починання, в першу чергу, спрямовані на захист її суверенітету. Тому сьогодні базовими цінностями для громадян України є: виживання (державне, етнічне, біологічне); територіальна цілісність; політична незалежність (з точки зору державного устрою, самоврядування, громадянських свобод тощо); якість життя (достатній рівень життя, громадянські права і свободи, безпечне навколишнє середовище тощо).

На завершення зазначимо, що на практиці консолідоване суспільство неможливе без загальної мети, спільного інтересу, єдності дій, тобто соціальна консолідація в державі являє собою об'єднання громадян країни виходячи із ментальної та ціннісної згоди з приводу розуміння назрілих загально значущих проблем та їх вирішення.

Сухомлин Людмила Миколаївна,
студентка групи 351/1-мз
Приватного вищого навчального
закладу «Європейський університет»
e-mail: l.syhomlun@e-u.edu.ua

ПРОБЛЕМИ, ЗАГРОЗИ, ВИКЛИКИ В ЧАСИ ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

1. Якими є головні особливості консолідації українського суспільства в сучасних умовах?

1. Спільна зовнішня загроза. З 2014 року Україна стикається з беспрецедентною зовнішньою агресією з боку Росії. Ця загроза об'єднала українців навколо спільної мети - захисту суверенітету та територіальної цілісності країни (Бабець І.Г., 2022).

2. Розвиток національної свідомості. Війна та інші виклики сприяли зростанню патріотичних настроїв та посиленню національної ідентичності. Українці більше цінують свою мову, культуру та історію, а також прагнуть до єднання та згуртованості.

3. Активна громадянська позиція. Українське суспільство стало більш активним та мобілізованим. Люди об'єднуються в громадські організації, волонтерять, беруть участь у політичному житті країни.

4. Роль ЗМІ та соціальних мереж. ЗМІ та соціальні мережі відіграють важливу роль у консолідації суспільства. Вони інформують людей про події, допомагають збирати кошти на допомогу армії та постраждалим від війни, а також об'єднують людей навколо спільних цілей.

5. Важливість європейської інтеграції. Євроінтеграція залишається одним із головних пріоритетів для України. Цей процес сприяє модернізації країни, зміцненню демократичних інституцій та верховенства права, а також наближає Україну до європейських стандартів життя (Павліха Н.В., 2024).

6. Виклики та перспективи. Незважаючи на значні успіхи в консолідації суспільства, Україна все ще стикається з низкою викликів. До них належать:

- соціально-економічні проблеми: бідність, корупція, нерівність;
- політична поляризація: розкол суспільства на проросійські та прозахідні сили;
- втома від війни: з часом ентузіазм та єдність можуть зменшуватися.

Важливо, щоб українське суспільство продовжувало консолідуватися, щоб подолати ці виклики та побудувати краще майбутнє для країни. Консолідація українського суспільства - це довготривалий процес, який потребує постійних зусиль від усіх верств населення.

2. Які невирішені питання консолідації українського суспільства становлять загрозу розвитку країни?

Українське суспільство, протягом своєї історії, стикалося з численними викликами, які вимагали консолідації зусиль для їх подолання. Сьогодні, війна з Росією стала найсерйознішою загрозою не лише для існування держави, але й для єдності народу. Проте, окрім воєнної агресії, існують й інші, глибинні проблеми, які заважають об'єднанню українців та становлять загрозу для розвитку країни.

1. Історичні та мовні розлами. Століття іноземного панування та штучне розділення українських земель призвели до історичних та мовних розламів у суспільстві. На сході та півдні України поширена російська мова, значна частина населення має тісні культурні та історичні зв'язки з Росією. Це використовується російською пропагандою для розпалювання сепаратизму та ворожнечі до української мови та культури (Скакальська І.Б., 2023).

2. Економічна нерівність. Рівень життя в різних регіонах України суттєво відрізняється. Багатші західні та центральні області контрастують з біднішими східними та південними. Це породжує почуття несправедливості та невдоволення, яке може бути використане для дестабілізації країни.

3. Корупція та неефективність влади. Багаторічна корупція та неефективність влади підірвали довіру людей до державних інституцій. Це призводить до апатії, відчуття безпорадності та пошуку альтернативних методів вирішення проблем, що може мати негативні наслідки для верховенства права та демократії.

4. Недосконала система освіти. Система освіти потребує реформування, щоб краще відповідати потребам сучасного суспільства та виховувати свідомих громадян. Недостатня увага до патріотичного виховання, історичної освіти та критичного мислення робить людей більш сприйнятливими до пропаганди та маніпуляцій.

Які заходи чи політики щодо консолідації українського суспільства є необхідними для зменшення загроз національній безпеці?

Згуртоване та стійке суспільство є ключовим фактором для подолання численних викликів, з якими стикається Україна, включаючи й загрози національній безпеці.

1. Посилення демократичних інституцій та верховенства права:

- Боротьба з корупцією: Необхідно провести глибокі та всеосяжні антикорупційні реформи, щоб посилити довіру до влади та верховенства права. Це потребує створення незалежних антикорупційних органів, забезпечення прозорості у публічних закупівлях та фінансуванні політичних партій, а також жорсткої відповідальності за корупційні злочини.
- Судова реформа: Реформування судової системи має забезпечити її неупередженість, ефективність та доступність для всіх громадян. Це потребує покращення кадрового забезпечення судів, підвищення кваліфікації суддів, а також спрощення судових процедур.

2. Сприяння єднанню та взаєморозумінню:

- Історична освіта: Важливо, щоб українці мали доступ до неупередженої та об'єктивної інформації про свою історію, яка б сприяла єднанню та національній ідентичності.
- Мовна політика: Мовна політика має ґрунтуватися на принципах поваги до всіх мов та культур, які існують в Україні. Це потребує захисту прав мовних меншин, а також сприяння вивченню української мови як мови єднання.

3. Протистояння дезінформації та пропаганді:

- Кібербезпека: Зміцнення кібербезпеки є важливим для захисту українських інформаційних систем від кібератак, які можуть використовуватися для поширення дезінформації та пропаганди. Це потребує інвестування в кіберзахисні технології, а також підвищення обізнаності про кіберзагрози (Мельник Л.М., 2023).
- Міжнародне співробітництво: Важливо співпрацювати з міжнародними партнерами для протистояння дезінформації та пропаганді. Це може бути досягнуто шляхом обміну інформацією, розробки спільних стратегій та підтримки незалежних ЗМІ в інших країнах.

4. Підтримка євроатлантичної інтеграції:

- Вступ до ЄС та НАТО: Вступ до Європейського Союзу та НАТО є стратегічною метою України, яка допоможе зміцнити її демократію, економіку та безпеку. Це потребує проведення реформ у відповідності до європейських та євроатлантичних стандартів, а також активної дипломатичної роботи (Федун Д.В., 2023).
- Зближення з ЄС та НАТО: Навіть без формального членства, Україна може зближатися з ЄС та НАТО шляхом участі в програмах та ініціативах цих організацій.

5. Сприяння миру та порозумінню:

- Підтримка мирного врегулювання на Донбасі: Мирне врегулювання конфлікту на Донбасі є ключовим фактором для стабільності та безпеки України. Це потребує дипломатичних зусиль, спрямованих на виконання Мінських угод, а також постійного тиску на Росію, щоб вона припинила свою агресію (Зозуля І.В., 2023).
- Міжнародне співробітництво в сфері безпеки: Україна повинна співпрацювати з міжнародними партнерами для забезпечення миру та безпеки в регіоні.

Впровадження цих заходів та політик потребуватиме значних зусиль та часу, але це необхідно для консолідації українського суспільства, зменшення загроз національній безпеці та побудови стійкого та процвітаючого майбутнього для України.

Цукур Ольга Григорівна
кандидат психологічних наук,
науковий співробітник відділу
психології політико-правових відносин
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України
e-mail: olga.tsukur@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0886-0091

ЦІННІСНА ОСНОВА КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Однією з продуктивних тез щодо згуртованості в умов соціальних та воєнних викликів, на наш погляд, є наголошення на важливості ціннісних факторів в забезпеченні суспільної єдності, що дозволяє розглядати ціннісні та духовні орієнтації українців як один із структурних компонентів консолідації українського суспільства.

Єдність цінностей, ідей, переконань, поглядів, інтересів, цілей, спільність норм є тим параметром, що описує стан суспільства чи соціальної спільноти як згуртованої та консолідованої. Також, говорячи про змістові характеристики консолідації, ряд науковців крім економічної, статусної, політичної солідаризації, громадської безпеки, мережі соціального капіталу окремо наголошують на важливості об'єднуючих в суспільстві цінностей та норм. Отже, ми можемо констатувати, що консолідація суспільства – це, передусім, результат процесу формування нового ціннісного підґрунтя; здійснення кардинальних змін сучасного суспільного розвитку.

Консолідація суспільства гуртується на цінностях та принципах, які спрямовані на надання усім без виключення громадянам рівних умов доступу до основних соціальних та економічних прав, забезпечення їх усебічних потреб, в першу чергу це стосується безпеки. (New Strategy and Council of Europe Action Plan for Social Cohesion approved by the Committee of Ministers of the Council of Europe, 2010). Розглядаючи цей феномен у такому контексті, ми приходимо до висновку, що і внутрішньою компонентою мають виступати спільні цінності на рівні спільноти, а не загального декларування. А цінність — це те, що може виступати дорожньою картою і впливати на рішення та задавати траєкторію руху у розбудові безпечного, консолідованого суспільства.

Важливим є те, що сам по собі процес консолідації, як такий, не вказує на те, з ким, коли, де і чому треба об'єднуватися. Він обов'язково передбачає додавання ще якоїсь цінності або сутності, в ім'я якої або заради якої треба єднатися. Виходячи з цього, допустимо говорити, що консолідоване суспільство може конструюватися у площині різних ціннісних систем.

Розмаїття цінностей та їх відносно безконфліктне співіснування є важливою аксіологічною передумовою мирного і стабільного співіснування держав та народів. Історичний досвід минулої біполярної епохи доводить, що

ціннісний розкол є одним із найбільш небезпечних і руйнівних. Множинність ціннісних систем сучасного світу є відносно сталими, але вони можуть змінюватись під дією різноманітних факторів (релігійних, ідеологічних), що може призводити до фрагментації світу цінностей навіть на окремі ціннісні світи. Цінності, їхній характер, особливості, як і система цінностей у суспільстві в цілому, є своєрідними орієнтирами у формуванні світогляду, духовного світу людини, а прагнення до володіння ними – важлива умова придбання людиною необхідного життєвого досвіду, який вона буде нести в суспільство, на основі якого буде вибудовувати чисельні взаємодії. Виходячи з цього, можна виокремити ціннісні домінанти, що сприяють єднанню людей: загальна ідея, яка здатна об'єднувати, духовність, патріотичність, спільність норм, готовності до внеску в суспільний добробут, прояв довіри, відповідальність.

Єдність ідей сприяє консолідації суспільства його розвитку, без заперечення чи приниження інших культур та національних проявів. Обов'язковою умовою є те, що повноцінна картина майбутнього та дорожня карта, яка має до нього привести, мають бути чіткими та зрозумілими. Досягти цього можна, у тому числі, і через: ціннісний фактор, що сприяє соціальному єднанню та згуртованості; формування почуття приналежності (коли велика кількість людей, усвідомлено чи неусвідомлено, пов'язує «образ себе» з певною ідеєю, цінністю або моделлю поведінки, і, ніби переживаючи взаємну причетність, вони починають не домовляючись поводитися відповідно до цієї ідеї, цієї цінності тощо). Тож правомірним буде припущення, що спільність ціннісних орієнтирів (єдність цілей, патріотичність, духовність) сприяє досягненню соціальної згоди в суспільстві та, як наслідок, мінімізації ризиків внутрішніх та зовнішніх загроз національній безпеці.

Україна, як ніколи, зацікавлена у збереженні й розвитку глобальної ідейно-історичної ситуації толерантного співіснування різних систем цінностей. Зростання ціннісного розмаїття сучасного світу, формування гуманної та толерантної світової політичної культури відповідають українським національним інтересам. Також, українське суспільство прагне до мирного врегулювання (через діалог) будь-яких внутрішніх ціннісно-ідеологічних протистоянь і розколів на регіональному та національному рівнях, що особливо актуально в умовах зовнішньої агресії з боку Росії.

Важливим висновком є те, що саме колективна співпраця (консолідує дії) здатна сформувати ефективну протидію репресіям та зовнішньому втручанню. Українське суспільство є яскравим прикладом того, як консолідація індивідуальних дій та втілення соціальної співпраці на мікросоціальному рівні здатна запустити трансформаційні механізми соціальної інтеграції якісно нового горизонтального типу. Позитивним наслідком чого, може бути (і частково ми можемо це спостерігати вже зараз) зближення політичних, ціннісних, духовних орієнтацій населення різних регіонів України та у суспільстві в цілому. Однак перспектива подальших об'єднувачих процесів в українському суспільстві залежатиме, у тому числі, і від поширення спільних дій та цінностей серед усього населення.

Гарайда Леся Григорівна
студентка Магістратури
«053Психологія»
Приватного вищого навчального
закладу «Європейський університет»
e-mail: l.garayda@e-u.edu.ua

КОНСОЛІДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЗМІЦНЕННЯ ДЕРЖАВИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

В загальному розумінні розрізняють об'єктивні, суб'єктивні, зовнішні і внутрішні чинники, які впливають на процес консолідації та його складові. До об'єктивних належать історико-політична та соціально-економічна структура суспільства, актуальні проблеми розвитку, стан масової свідомості. До суб'єктивних належать соціокультурні та психологічні особливості суспільної свідомості, настрої в суспільстві, події і процеси, які мають місце в основних сферах суспільного життя. Зовнішні і внутрішні чинники пов'язані з вектором впливу (зовнішнього або внутрішнього) на процеси консолідації. Національна консолідація є станом суспільства, який виникає, відтворюється і зберігається не стихійно, а в результаті дії певних чинників, серед яких найбільшу роль відіграють свідомі і організовані зусилля політичних гравців, і передусім – політичних еліт.

У сучасному світі успіх кожної країни значною мірою залежить від єдності народу. Чим більш згуртована країна, тим менше буде конфліктів у суспільстві і тим більш впевненіше почуватиметься вона на міжнародній арені. Державні інституції повноцінно будуть виконувати свої функції та забезпечуватимуть фундаментальні права та свободи громадян.

В теперішньому часі російські загарбники хочуть одного – знищення українського духу, спротиву, ганебного примирення з окупантами під приводом втоми від тяжкої війни та розчаруваннями результатами боротьби. Війна, часто об'єднує суспільство, дає можливість забути про соціальні та політичні конфлікти всередині нього, створює відчуття єдності в оцінці причин війни та відповідальності за її початок. Національна консолідація суспільства тісно пов'язана з розвитком громадянської спільноти та її інститутів. У розвинених країнах впливові громадські організації відіграють важливу роль у процесі консолідації суспільства, формуванні національної свідомості та національної культури. Важливо, щоб в сучасному українському суспільстві створювалися умови для формування інститутів громадянського суспільства, здатних захищати територіальну єдність держави та сприяти постійному розвитку. Соціальна консолідація сприяє поширенню ідей, створює умови для зміцнення національної єдності та незалежності. Особливо активно в цьому процесі проявляються політичний, демократичний і національний типи соціальної інтеграції. Практика сучасної України показує, що вони сприяють свідомому

вибору європейських стандартів прав людини, розподілу влади та демократизації її основних інститутів. Консолідація суспільства є неможливою без спільних цілей та інтересів, єдності дій. Таким чином, соціальна єдність країни являє собою єдність всіх громадян, заснованій на загальному відчутті зрілості. Тому соціальна консолідація сприяє налагодженню партнерських відносин між основними суспільними групами, соціальній підтримці населення владою, зміцненню середнього класу, а отже, координації соціальної сфери суспільства. Соціальну консолідація сама по собі являє зацікавлену участь громадян в інтересах міста, регіону, країни як цілісного організму.

Національна консолідація – це стан суспільства, що не може виникнути спонтанно, а є результатом дії певних факторів, серед них все більшу роль відіграють свідомі та організовані зусилля політичних гравців, особливо політичних еліт. Місцева громада та люди можуть інтегруватися заради певних цілей, але найбільш типовим і розвинутим випадком політичної інтеграції є рівень національної держави, і класичним засобом цієї інтеграції є звернення до національної ідентичності. Демократична консолідація залучає до досягнення національної консолідації максимальну кількість членів суспільства на засадах добровільної і творчої участі, конкурентності, раціоналізму і критичного мислення. Для консолідації держави достатньо чіткого відчуття приналежності до політичної спільноти та відповідальності за її долю, яка, у свою чергу, має ґрунтуватися на принципах соціальної справедливості, рівності перед законом, захисту прав і свобод громадян.

Зростання патріотизму об'єднує народ України, це свідчить про становлення української політичної нації та знаменує формування нових настроїв що можуть і мають бути основою для нового самоусвідомлення, консолідації, мобілізації та самоорганізації. Розвиток будь-якої країни залежить від ступеня національної єдності суспільства. Україна досягла найбільшої національної єдності у своїй історії, вона об'єднує світ. Те, як українці захищають свою державу та свободу, надихає і інші народи.